

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДИТИНИ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0122-з
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта»
Г. С. Біла

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової
освіти, док. пед. н., доцент _____ Н. М. Мирончук

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової
освіти, к.пед.н., доцент _____ А. Ф. Курінна

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 012 «Дошкільна освіта»
Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 2023 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Білої Ганни Станіславівни

- 1. Тема роботи:** «Психолого-педагогічний супровід дитини дошкільного віку з особливими освітніми потребами»
керівник роботи Мирончук Наталія Миколаївна, кандидат педагогічних наук
затверджені наказом ЗНУ від від 26.09.2023 р. № 1505-с
- 2. Строк подання студентом роботи** 23 листопада 2023 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики, курсових робіт
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити):** проаналізувати стан актуальності проблеми психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами; визначити сутність понять «психолого-педагогічний супровід», «інклюзивна освіта», проаналізувати рівень показників розвитку дитини з особливими освітніми потребами та соціалізації; обґрунтувати значення психолого-педагогічного супроводу дитини дошкільного віку з особливими освітніми потребами в умовах закладу дошкільної освіти.
- 5. Перелік графічного матеріалу:** 2 таблиці, 7 рисунків.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Мирончук Н.М.	02.10.22 р.	02.10.22 р.
Розділ 1	Мирончук Н.М.	04.11.22 р.	04.11.22 р.
Розділ 2	Мирончук Н.М.	23.03.23 р.	23.03.23 р.
Висновки	Мирончук Н.М.	07.09.23 р.	07.09.23 р.
Додатки	Мирончук Н.М.	12.09.23 р.	12.09.23 р.

7. Дата видачі завдання: 02.10.2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень-листопад	виконано
2	Написання вступу	листопад	виконано
3	Написання першого розділу	грудень-квітень	виконано
4	Написання другого розділу	травень-вересень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення додатків	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	жовтень-листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____
(підпис)

Г. С. Біла
(прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____
(підпис)

Н. М. Мирончук
(прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____
(підпис)

Т. В. Турбар
(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 56 с., 2 таблиці, 7 рисунків, 40 джерел.

Об'єкт дослідження: процес психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи діяльності психологічної служби і вихователів закладів дошкільної освіти у супроводі дітей з особливими освітніми потребами.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати особливості, напрями психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел; сучасних досліджень, законодавчих документів; емпіричні – діагностичні методи відповідно до завдань дослідження: спостереження, завдання, ігри, методики, вправи.

Наукове значення отриманих результатів визначається оцінкою рівня розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами в закладі дошкільної освіти.

Практичне значення полягає у розробці методичних рекомендацій психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

Галузь використання: заклади дошкільної освіти.

ДОШКІЛЬНИЙ ВІК, СУПРОВІД, ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД, ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА, ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ, ЗДОРОВ'Я

SUMMARY

Bila G. S. Psychological and pedagogical support of a preschool child with special educational needs

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (40 items), and 2 addendum on 4 pages.

The study reveals the problem of psychological and pedagogical support of a preschool child with special educational needs in a preschool education institution.

The purpose of the study: to theoretically substantiate the features, directions of psychological and pedagogical support of preschool children with special educational needs in a preschool education institution.

The research tasks:

1) analyze the problem of education and development of children with special educational needs in preschool education institutions and clarify the essence of the concepts of «psychological service», «psychological-pedagogical support», directions of psychological-pedagogical support of preschool children with special educational needs;

2) characterize the peculiarities of the development of children with special educational needs;

3) reveal the peculiarities of the cooperation of the participants of the educational process of the preschool education institution in the process of psychological and pedagogical support of children with special needs;

4) to determine the levels and indicators of the development of preschool children with special educational needs;

5) develop methodical recommendations for teachers regarding the psychological and pedagogical support of preschool children with special educational needs.

The object of research of the qualification work is the process of psychological and pedagogical support of preschool children with special educational needs in a

preschool education institution.

Research topic: psychological and pedagogical support of a preschool child with special educational needs

Part 1 “Theoretical foundations of the problem of psychological and pedagogical support of a preschool child with special educational needs” considers the concepts of “psychological and pedagogical support”, “children with special educational needs”, the essence, content, tasks, directions, principles of psychological and pedagogical support of a preschool child age with special educational needs.

The part 2 “Research and experimental work on determining the levels of development of preschool children with special educational needs” presents the results of the ascertainment stage of the pedagogical experiment; levels, indicators of adaptation and development of children with special educational needs are determined. Methodological recommendations for psychological and pedagogical support of preschool children with special educational needs have been developed. The obtained results can be used by educators of preschool education institutions in the organization of the educational process in the preschool education institution.

The obtained results can be used by educators of preschool education institutions in the process of upbringing and development of preschool children.

Keywords: preschool age, support, psychological and pedagogical support, inclusive education, health, preschool education institution.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні засади проблеми психолого-педагогічного супроводу дитини дошкільного віку з особливими освітніми потребами.....	13
1.1. Виховання дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами як педагогічна проблема.....	13
1.2. Особливості розвитку дитини дошкільного віку з особливими освітніми потребами.....	27
1.3.Співпраця психологічної служби та вихователів закладів дошкільної освіти в супроводі дітей з особливими освітніми потребами.....	37
Розділ 2. Дослідно-експериментальна робота з визначення рівнів розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.....	44
2.1. Дослідження рівнів розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами в інклюзивній групі закладу дошкільної освіти.....	44
2.2. Методичні рекомендації психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.....	50
2.3. Розробка індивідуальної програми розвитку дитини дошкільного віку з особливими освітніми потребами.....	53
Висновки.....	60
Список використаних джерел.....	63
Додатки	68

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає у тому, що на сьогодні дітей з особливими освітніми потребами стає дедалі більше. Причинами такого стрімкого зростання чисельності таких дітей є вплив екологічної ситуації, спадковість від батьків, хронічні захворювання тощо. На жаль, не кожен педагог-вихователь здатен працювати з дітьми з особливими потребами, враховуючи діагноз та особливості соціалізації такої дитини. Відповідно актуальним є завдання формування чи розвитку компетентності педагогів працювати з дітьми з особливими потребами. Педагоги закладів дошкільної освіти мають проходити перенавчання, брати участь у заходах неформальної освіти задля того, щоб мати відповідні знання та можливість організувати ефективний освітній процес з дітьми дошкільного віку з особливими освітніми потребами в інклюзивній групі.

У Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні зазначено, що саме дошкільній складовій системи освіти належить роль забезпечити право людини на освіту з раннього віку та піклування про максимальний розвиток дитини [17]. Посилення уваги до цієї проблеми засвідчує і низка розроблених різними авторами програм для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, розміщених на сайті МОН України: «Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт»», «Програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом», «Програма розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату», «Програма розвитку для дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю» та ін [31]. Це спричиняє модернізацію галузі дошкільної освіти, яка також пов'язана з європейськими та світовими тенденціями і викликами, увагою міжнародної спільноти до проблеми інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у суспільство.

Увага до проблеми виховання дитини дошкільного віку з особливими освітніми потребами має різноаспектне дослідницьке спрямування: виховання в дошкільників толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми

потребами (О. Козлюк), соціальна адаптація дошкільників з особливими освітніми потребами (Г. Коваленко, І. Шишова), навчання дітей особливими освітніми потребами (О. Гаврилова, В. Колупаєва), використання різних засобів для мовленнєвого розвитку таких дітей (Д. Зінчук, Ю. Лаврикова) та ін. Важливою умовою виховання і розвитку дітей з особливими освітніми потребами є культура закладу дошкільної освіти, психологічна атмосфера освітнього середовища та злагоджена робота педагогічної команди закладу дошкільної освіти з підтримки дошкільників з особливими освітніми потребами.

У закладі дошкільної освіти вихователі та спеціалісти психологічної служби мають створити належні комфортні умови для дитини дошкільного віку з особливими освітніми потребами. У цих умовах має бути організована робота, спрямована на адаптацію «особливої дитини» до умов перебування у закладі дошкільної освіти, нового колективу, спілкування із дитячим колективом. У педагогічній роботі вихователі мають підготувати дитину з особливими освітніми потребами до повноцінного життя, адже мета освіти не тільки надання дітям знань, але й підготовка їх до дорослого життя.

Соціальна інтеграція дітей потребує належного психолого-педагогічного супроводу. У багатьох сучасних дослідженнях зазначено, що психолого-педагогічний супровід є актуальною проблемою у дошкільній освіті. У процесі супроводу спеціалісти психологічної служби та вихователі працюють з дитиною, проводять роботу з батьками, що включає педагогізацію знань батьків дітей з особливими освітніми потребами, адже батьки дітей також іноді не готові психологічно до життя з особливою дитиною, проблем соціалізації, які можуть виникати у дитини в процесі входження в новий колектив. Батькам не вистачає знань про виховання такої дитини, її особливості, тому психологічна служба закладу дошкільної освіти має здійснювати цю діяльність у формі консультацій, тренінгів, інформаційних стендів чи брошур, надання інформації через соціальні мережі та інші засоби комунікації.

Ефективність психолого-педагогічного супроводу та роботи з дітьми з особливими потребами забезпечується засобами діагностики, які спрямовані на

визначення потреб дитини, її проблем та інтересів. Задля такої діяльності (діагностичної) у закладі дошкільної освіти педагоги та психолог використовують відповідні засоби діагностики та методики.

Водночас на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти, за умов воєнного стану та дистанційної освіти дошкільників, простежується низка проблем, які виникають у психолого-педагогічному супроводі дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами. У роботі психологічної служби, а саме у підборі методик для діагностики дітей з особливими освітніми потребами, виникає проблема частотої відсутності відповідних методик для дітей з різними порушеннями. Відсутність належної системи супроводу в закладі дошкільної освіти дітей з особливими освітніми потребами та їх сімей, неготовність педагогів до роботи з дітьми та батьків до співпраці із службою психологічного супроводу є чинниками, які потребують пошуку шляхів розв'язання цієї проблеми.

Враховуючи актуальність проблеми, недостатню її розробленість в теорії та практиці педагогіки, було визначено тему нашого дослідження: «Психолого-педагогічний супровід дитини дошкільного віку з особливими освітніми потребами».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати особливості, напрями психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти.

Гіпотеза дослідження – ефективність психолого-педагогічного супроводу дошкільників з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти залежить від співпраці психологічної служби, вихователів, батьків та інших учасників освітнього процесу, рівня організації діяльності дошкільників, освітнього середовища закладу дошкільної освіти.

Відповідно до мети та гіпотези визначено такі завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз проблеми виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної освіти та з'ясувати сутність понять «психологічна служба», «психолого-педагогічний супровід», напрями

психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

2. Охарактеризувати особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

3. Розкрити особливості співпраці учасників освітнього процесу закладу дошкільної освіти в процесі психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами.

4. Визначити рівні, показники розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

5. Розробити методичні рекомендації педагогам щодо психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

Об'єкт дослідження – процес психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи діяльності психологічної служби і вихователів закладів дошкільної освіти у супроводі дітей з особливими освітніми потребами.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел; сучасних досліджень, законодавчих документів; емпіричні – діагностичні методи відповідно до завдань дослідження: спостереження, завдання, ігри, методики, вправи.

Наукове значення отриманих результатів визначається оцінкою рівня розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами в закладі дошкільної освіти.

Практичне значення полягає у розробці методичних рекомендацій психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

Методичні рекомендації можуть бути корисними для вихователів закладів дошкільної освіти, психологів, соціальних педагогів, осіб, які цікавляться питаннями психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження апробовані на науково-практичній конференції: Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Актуальні проблеми початкової освіти: теорія і практика», 23 жовтня 2023 р. (тема доповіді «Актуальні проблеми навчання учнів початкової школи з особливими освітніми потребами»).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Виховання дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами як педагогічна проблема

Першою формальною ланкою освіти дитини можна вважати підготовку в закладах дошкільної освіти, яка повинна бути ефективною, якісною, доступною кожній дитині незалежно від її віку, фізичного стану, здоров'я, соціального статусу та матеріальних можливостей родини. Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» (2001 р., зі змінами 2022 р.) заклад дошкільної освіти має забезпечувати реалізацію права дитини на фізичний, розумовий і духовний розвиток дитини, її соціальну адаптацію, відповідну підготовку та готовність продовжувати освіту.

У цьому зв'язку в закладі дошкільної освіти мають бути створені належні безпечні та нешкідливі умови розвитку, виховання і навчання дітей, режим роботи, умови для фізичного розвитку і зміцнення здоров'я, формування необхідних компетентностей, цінностей.

Заклад дошкільної освіти є середовищем, де формується особистість дитини дошкільного віку, де дитина проходить процес адаптації. Законом України «Про дошкільну освіту» також передбачене право дитини з особливими освітніми потребами здобувати дошкільну освіту. Відповідно у таких закладах умови організації та зміст життєдіяльності таких дітей мають бути спрямовані на врахування їх індивідуальних особливостей, забезпечення їх комфортного перебування в закладі освіти.

Дослідження багатьох науковців охоплюють увагою питання розвитку і виховання дітей з особливими освітніми потребами.

Діти з особливими освітніми потребами – категорія, яка охоплює всіх дітей, чиї освітні потреби виходять за межі загальноприйнятої норми. В Україні йдеться передусім про дітей, які мають особливості свого психофізичного розвитку.

В Україні законодавчо визнано право дітей з особливими освітніми потребами на навчання у закладах за місцем проживання. Пріоритетом державної політики багатьох країн, й України також, реалізація концепції інклюзивної освіти, адже її мета – це забезпечити право на освіту для всіх дітей, особливо для тих, які відносяться до вразливих груп. Це насамперед діти з порушеннями психофізичного розвитку чи функціональними порушеннями, діти представники національних меншин, діти з малозабезпечених сімей. Одним словом, дитина з особливими освітніми потребами, як зазначено в Законі України «Про освіту», – це особа, яка потребує додаткової, постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі, з метою забезпечення її права на освіту» (Закон України «Про освіту»).

Провідні вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема А. Співаковська, Д. Ельконін, М. Власова, Г. Сухарова, А. Запорожець, визначають важливою проблему виховання та розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами. У своїх дослідженнях учені визначають поняття «дитина з порушенням психофізичного розвитку», розуміння сутності якого для нашого дослідження вважаємо важливим.

Дитина з порушеннями психофізичного розвитку – це дитина з фізичними або психічними порушеннями, які мають вплив на її загальний розвиток, ця дитина потребує супроводу та спеціально створених для неї умов навчання та виховання [25].

До категорій дітей із порушеннями психофізичного розвитку відносять такі: діти з порушеннями слуху, діти з порушенням зору, діти із затримкою психічного розвитку, діти з порушеннями опорно-рухового апарату, порушення інтелектуального розвитку, емоційно-вольові розлади тощо [38].

На сьогодні багато чинників впливає на збільшення кількості дітей з

особливими освітніми потребами. Наприклад, чинник спадковості від батьків, що впливає на погіршення здоров'я дітей; пологові й післяпологові інфекції, інтоксикації та травми центральної нервової системи.

Для збереження здоров'я нації важливо на кожному етапі розвитку суспільства берегти здоров'я дитини, що є найголовнішою цінністю. Здоров'я дитини може бути представлене такими категоріями: фізичне, соціальне, духовне, психічне, емоційне, інтелектуальне (рис. 1.1).

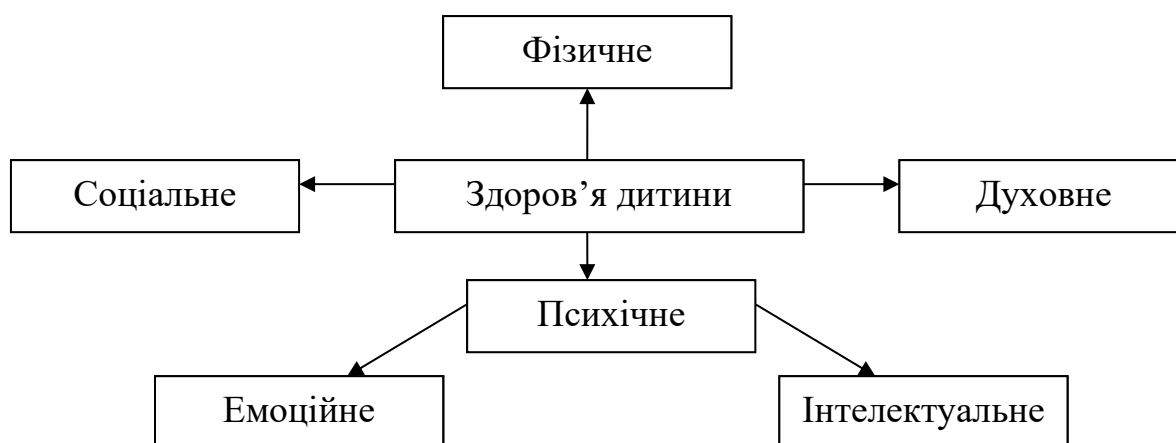

Рисунок 1.1. Різновиди здоров'я дитини

Усі учасники освітнього процесу закладу дошкільної освіти мають спрямовувати свою діяльність на покращення загального стану дитини, забезпечення її всебічного розвитку. Однак вплив на стан дітей може визначатися й іншими факторами. Діти дошкільного віку не вміють ще керувати своїми емоціями, тому їх емоційний стан у разі погіршення самопочуття ще більше пригнічується. Фактори, що впливають на здоров'я дитини, зумовлюють визначення факторів ризику, що призводять до порушень психічного здоров'я дитини. Фактори впливу на здоров'я дитини зазначені на рисунку 1.2.

На думку В. Кобильченко, діти з особливими потребами і порушеннями розвитку потрапляють та перебувають у деформованій соціальній ситуації, проходять важку адаптацію до колективу, навіть якщо порушення не тяжкі. На думку науковця, особистісний розвиток рухової, сенсорної, соціальної та

емоційної сфер має дефіцит у дитини з особливими освітніми потребами. На сьогодні результати досліджень науковців наголошують на обґрунтованих передбаченнях учених, які є основоположниками корекційної педагогіки, інклюзивної освіти, психології, що процес розвитку дитини з особливими освітніми потребами передбачає та вимагає педагогічного втручання і супроводу [31, с. 6].

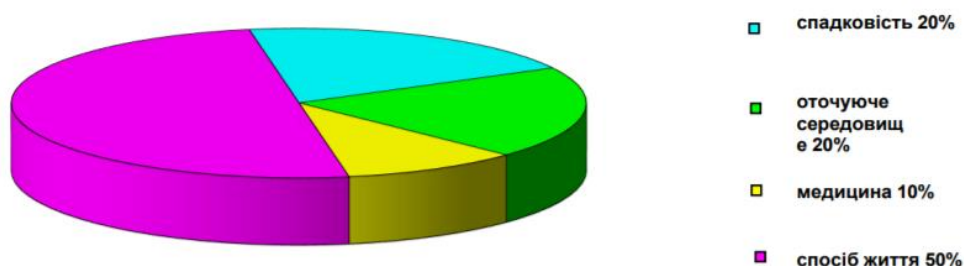

Рисунок 1.2. Фактори впливу на здоров'я дитини

Діти раннього віку з особливими освітніми потребами, на переконання дослідників, вимагають посиленої уваги та спеціального супроводу, догляду, захисту, індивідуального підходу, спілкування, втручання дорослих (батьків, педагогів) у навчання та виховання дитини.

Український вчений І. Єременко, який у своїх дослідженнях представив вимоги щодо корекції роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, наголошував, що успіх у розвитку та вихованні таких дітей залежить від їх соціального оточення та організованої педагогічної роботи з відповідного супроводу. Тобто вчений наголошував, що задля комфорту дитини, її успішної соціалізації, розвитку та виховання мають бути забезпечені належні умови. Однією із таких умов є врахування особливостей розвитку дитини з особливими освітніми потребами, тобто, враховуючи діагноз дитини, педагоги мають спрямовувати свою роботу на його корекцію, підбирати необхідні форми і методи роботи, забезпечити у разі потреби полегшення рівня виконання завдань дитиною тощо [18, с. 7].

Іншою умовою, як зазначає вчений, є опора на збережені функції, тобто спрямована робота педагогів повинна опиратись на сильні сторони дитячого організму і максимально використовувати збережені функції з урахуванням відповідного діагнозу та порушення у дитини.

Не менш важливою умовою є також диференціація та індивідуалізація навчання, тобто у групі закладу дошкільної освіти педагоги мають залучати дітей з особливими освітніми потребами до спільної діяльності з іншими дітьми, але при цьому використовувати диференційований підхід з урахуванням можливостей та інтересів особливої дитини [22].

Наступною важливою умовою є запровадження оздоровчо-лікувального режиму та зміцнення здоров'я дитини – вихователі та спеціалісти закладу дошкільної освіти мають спрямувати свою роботу таким чином, щоб дитина мала можливість зміцнювати здоров'я, загартовуватися, всебічно розвиватися. Так у закладі дошкільної освіти можуть бути запроваджені фізкультурні заняття, лікувальні гімнастики та інші заходи задля покращення самопочуття дитини.

Не менш важлива умова – це наскрізна корекційна спрямованість освітнього процесу, тобто усі спеціалісти дитячого садка (логопед, фізкультурний керівник, корекційний педагог, соціальний педагог, психолог, вихователі тощо) мають співпрацювати та у системі здійснювати корекційну, психолого-педагогічну роботу з дитиною. Тільки систематична та злагоджена робота колективу в чітко спланованій діяльності дозволить дитині отримати належну освіту, індивідуальний підхід, подолати свої труднощі [36].

Наступною умовою, на думку вченого, є розробка змісту освіти (навчальних програм) та відповідного методичного забезпечення. Керівництво закладу дошкільної освіти та педагоги у співпраці, спираючись на засади нормативно-правової бази та інклюзивного навчання, мають організувати роботу щодо використання вже затверджених та розробки авторських програм роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Кожна з програм має включати напрями роботи з дітьми з тими порушеннями, які наявні в дітей, які перебувають у закладі дошкільної освіти. Вихователі, спираючись на затверджені програми

розвитку навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами, мають обирати необхідні методи, форми роботи, прийоми з урахуванням можливостей дітей та фізичного чи психічного порушення. На сьогодні, з урахуванням дистанційної освіти та воєнного стану, навчально-методичне забезпечення роботи з дітьми з особливими освітніми потребами має включати цикл занять, вправ, ігор та інших форм роботи, які можна провести з дітьми з особливими освітніми потребами через екран. Безперечно, що така робота вимагає участі та підтримки батьків, але вихователі мають продумати план проведення таких заходів задля їх успішної реалізації та забезпечення ефективного впливу на дітей.

Наступною умовою, на думку І. Єременка, є трудове навчання і виховання. Педагог вважає, що саме у праці здійснюється «зцілення», корекція порушень дитини, бо від праці та самого процесу дитина отримує задоволення, намагається спілкуватись з однолітками та може проявляти свою індивідуальність [7, с. 8].

Ще однією значущою умовою вчений фаховий рівень педагогів. У нашому дослідженні ми неодноразово будемо зазначати про необхідність набуття педагогами підповідних знань задля ефективної реалізації освітнього процесу, в якому відбуватиметься супровід та корекція дитини з особливими освітніми потребами.

Враховуючи вище зазначені умови, можна зробити висновок, що освітній процес з дітьми з особливими освітніми потребами є багатограним та вимагає відповідного ставлення педагогів до своєї діяльності та систематичної роботи. Така робота забезпечить ефективну спеціальну освіту для дошкільників.

Питання спеціальної та інклюзивної освіти, роботи з дітьми з особливими потребами досліджували засновники спеціальної педагогіки І. Єременко, В. Синьов, Г. Дульнев, О. Граборов. Вчені вважали, що корекційна робота передбачає використання педагогами в роботі з дітьми відповідної системи засобів, що впливатиме на корекцію порушень у розвитку дитини, забезпечуватиме орієнтацію на її сильні сторони та збереження можливостей дошкільника, зокрема, полягатиме в усуненні недоліків у її здоров'ї, забезпеченні всебічного розвитку як гармонійної особистості.

Вважаємо за необхідне для подальшого нашого дослідження розкрити сутність поняття «супровід». У дослідженнях українських учених гуманітарних наук поняття «супровід» визначається як психологічна, педагогічна, соціальна підтримка чи допомога із різним змістовим наповненням відповідно до фізичного чи психологічного порушення дитини; супровід визначається як «підтримка», «підтримувати» [13].

І. Єременко визначає таке поняття, як супровід ведення клієнта чи окремого випадку, ця діяльність направлена на вирішення проблем конкретної особи з урахуванням її порушення та його складності, передбачає систему психологічної підтримки, соціальної та педагогічної роботи, супровід дітей з різними групами ризику.

З урахуванням досліджень учених надамо власне розуміння поняття «супровід» – це багатогранний процес у складі особи, яка супроводжує, та особи, яку супроводжують, який включає в себе систему заходів та дій, спрямованих на корекцію порушень та збереження можливостей дитини шляхом систематичної роботи педагогів і спеціалістів, підбором відповідних методів і форм супроводу, у результаті якого відбувається позитивний вплив на всебічний розвиток особистості.

Деякі вчені зазначають, що супровід сприяє підтримці природних реакцій, процесів і станів особистості. Організований на належному рівні супровід надає дитині перспективи розвитку особистості, розкрити «недоступні зони» розвитку. У деяких випадках цей процес розуміється як психокорекція, яка спрямована на виправлення недоліків у поведінці особистості. Таким чином, за допомогою спеціальних засобів можна знизити у дитини почуття тривожності, страху, агресивності тощо. Вчені зазначають, що часто супровід передбачає також і психологічну допомогу.

І. Казакова вважає, що «супровід» – це відповідна допомога особистості у прийнятті рішень чи дій у складних життєвих ситуаціях [12, с. 15].

Щодо супроводу дітей у закладах дошкільної освіти А. Козирева подає тлумачення цього поняття як створення комфортних умов для всебічного

розвитку дітей, адаптації, налагодження позитивних стосунків дитини з дитячим колективом та педагогами, де дитина зможе реалізувати свої можливості [10, с. 8].

На думку К. Шалагінової, «супровід» визначається як певний вид допомоги дитині у вирішенні проблем її розвитку на певному етапі та організація відповідних умов реалізації її можливостей в освітньому процесі закладу дошкільної освіти [10, с. 8].

М. Бінятова визначає поняття «психологічний супровід» як спрямовану діяльність психолога закладу освіти, спрямовану на створення належних умов розвитку дитини залежно від її труднощів та порушень, що сприятиме подальшому успішному навчанню дитини, реалізації її інтересів та можливостей [10, с. 8].

Щодо дітей з особливими освітніми потребами, супровід їх розвитку передбачає комплексний метод здійснення дій щодо супроводження від групи фахівців закладу освіти. Такий супровід є безперервним та не припиняється, поки проблема дитини не буде вирішена.

В останні роки освіта в Україні зазнала реформування, впроваджено інклюзивну освіту, що відкрило нові можливості для дітей з особливими освітніми потребами. Такий процес передбачав появу низки нормативних документів щодо цього процесу. У законі України «Про освіту» зазначається що психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами має здійснюватись у закладі освіти, в інклюзивних групах, належний та ефективний даний супровід здійснюється командою супроводу, яка реалізує надання психолого-педагогічної допомоги в інклюзивних групах та класах.

Отже, інтерес учених та їх досліджень останніх років висвітлює актуальність супроводу дітей з особливими освітніми потребами, що передбачає реалізацію інклюзивного та інтегрованого навчання.

Саме для вище зазначених категорій дітей з особливими освітніми потребами необхідно організувати психолого-педагогічний супровід психологічною службою у закладі дошкільної освіти. Для подальшого

дослідження вважаємо за необхідне розкрити сутність понять «психологічна служба», «психолого-педагогічний супровід».

На думку О. Баєр, «психолого-педагогічний супровід» – це система роботи психолога і педагога, спрямована на допомогу дітям з особливими освітніми потребами та дітям, які потрапили у важку життєву ситуацію, допомога їх сім'ям; метою супроводу є створення соціально-педагогічного середовища, спрямованого на всебічний розвиток дітей дошкільного віку [3].

Як зазначає, І. Казакова, поняття «психологічна служба» трактується як структурний підрозділ у закладі освіти, який організовує свою діяльність спрямовану на соціальний та психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, або дітей, які потрапили у важку життєву ситуацію, дітей соціально-незахищених категорій та їх батьків [16].

До психологічної служби закладу дошкільної освіти відноситься психолог, соціальний педагог. Метою практичного психолога закладу дошкільної освіти є спрямування своєї діяльності на створення сприятливих умов для вікового розвитку дитини, реалізація її особистісного потенціалу, співпраця з педагогами, батьками. Основним завданням практичного психолога у закладі дошкільної освіти є:

- створення умов для сприятливого клімату в групі, сприяння емоційно-позитивному спілкуванню дитини з однолітками та педагогами;
- діагностика та вивчення через різні методики рівня розвитку дітей, їх індивідуальних особливостей;
- супровід та за необхідності надання допомоги дітям з особливими освітніми потребами;
- оформлення та ведення індивідуальних карт розвитку дитини;
- підбір методик діагностики порушень у дітей, форм та методів їх корекції;
- надання психологічних знань батькам щодо розвитку дитини, консультування батьків, надання інформації через соціальні мережі, різні засоби зв'язку;

- підвищення рівня знань вихователів щодо розвитку дітей, можливих порушень, дій у складних (конфліктних) та інших педагогічних ситуаціях;
- надання психологічної допомоги дітям «незахищених категорій», дітям сім'ї яких потрапили у складну життєву ситуацію [11].

Задля здійснення психологічного супроводу дітей у закладі дошкільної освіти необхідно враховувати мету, завдання, принципи супроводу, на основі якого психологічна служба вибудовує свою траєкторію взаємодії з дітьми та іншими учасниками освітнього процесу. Вважаємо за необхідне розкрити принципи психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти.

Основними принципами психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти є:

- надання психологом порад батькам та педагогам щодо роботи та діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами (рекомендаційний напрям порад психолога);
- дитиноцентризм та орієнтація на інтереси дитини з особливими освітніми потребами;
- гуманний підхід до дитини, підтримка її можливостей;
- комплексний підхід до супроводу розвитку дитини з особливими освітніми потребами;
- індивідуальний підхід з урахуванням порушення у дитини, її вікових можливостей та особливостей;
- систематичність супроводу дитини з особливими освітніми потребами в освітньому процесі.

Отже, психологічний супровід у закладі дошкільної освіти здійснюється психологом. Вважаємо за необхідним охарактеризувати процес психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти. Саме психолого-педагогічний супровід передбачає співпрацю усіх учасників освітнього процесу: психологічної служби, керівництва закладу, педагогів (вихователів), інших спеціалістів та медичних працівників, асистента

вихователя інклюзивної групи. У цьому напрямі відбувається і співпраця з батьками. У такій співпраці психолог та соціальний педагог можуть надавати рекомендації батькам та вихователям щодо виховання, навчання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Зазначимо етапи психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти:

1. Підготовчий етап (передбачає умови для створення роботи психологічної служби та усіх учасників освітнього процесу, здійснюється діагностика особливостей та рівнів дітей з особливими освітніми потребами, прогнозування результатів та досягнень, планування роботи, підбір форм та методів щодо корекції та усунення порушень, збереження можливостей дитини).

2. Основний етап (на цьому етапі здійснюється взаємодія педагогів та дітей у реалізації підібраних форм та методів роботи, створення умов для всебічного розвитку та усунення порушень у дітей з особливими освітніми потребами.

3. Підсумковий етап (отримання та аналіз результатів проведеної роботи, рефлексія, у разі потреби планування подальшої роботи щодо усунення порушень у розвитку дошкільника.

Враховуючи завдання психолого-педагогічного супроводу, основні завдання та принципи, команда закладу дошкільної освіти співпрацює задля допомоги дітям з нормою розвитку та з особливими освітніми потребами. На сьогодні в закладах дошкільної освіти психологічну службу складає переважно тільки посада психолога. За нормами та правилами організації психологічної служби в закладі дошкільної освіти має бути і психолог і соціальний педагог. Але, як показує практика роботи ЗДО, на жаль, далеко не в кожному закладі є окрема посада соціального педагога, іноді її обов'язки виконують інші посадові особи. Але задля ефективного психолого-педагогічного супроводу та співпраці усіх суб'єктів освітнього процесу має бути посада соціального педагога, мета роботи якого передбачає захист, підтримку та допомогу дітям соціально-незахищених категорій та дітей з особливими освітніми потребами, дітей і сімей,

які потрапили у складну життєву ситуацію.

Основними напрямками психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти є:

- психодіагностичний напрям (передбачає діяльність психолога у напрямі збору інформації щодо індивідуальних психологічних особливостей дітей, рівень порушення у розвитку, вплив порушення на загальний стан дитини, визначення можливостей дитини, на яких потрібно робити акцент у їх збереженні, визначення проблем у сім'ї, можливих труднощів у спілкуванні батьків та дітей, організація педагогів, отримання від педагогів інформації щодо спостережень за діяльністю дітей з особливими освітніми потребами;

- корекційно-відновлюваний та розвиваючий напрямок (у цьому напрямі відбувається регуляція та корекція поведінки дітей, їх порушень відповідно до підібраних методів і форм роботи, співпраця на цьому напрямі відбувається у всіх учасників освітнього процесу);

- профілактичний напрям (робота спрямовується на зміцнення та збереження здоров'я дітей з урахуванням їх порушень та індивідуальних особливостей розвитку, вікових особливостей, допомога дітям в адаптації до закладу дошкільної освіти та інклюзивної групи);

- консультативний напрям (психологічна служба здійснює консультації з педагогами та батьками, так і педагоги після відповідних занять чи тренінгів надають консультації для батьків дітей з особливими освітніми потребами);

- психологічна просвіта (практичний психолог надає допомогу в питаннях супроводу дітей з особливими освітніми потребами усім учасникам освітнього процесу, ознайомлює батьків та вихователів з потребами дитини, можливостями корекції порушень у повсякденному житті, стимулює батьків і педагогів отримувати знання щодо виховання та навчання дітей тощо;

- реабілітація (у цьому напрямі відбувається надання психолого-педагогічної допомоги дітям, які її потребують, які потрапили у кризову чи складну життєву ситуацію, сприяння соціалізації та адаптації таких дітей до умов дитячого колективу та закладу дошкільної освіти [9, с.18].

Отже, у закладі дошкільної освіти психологічна служба здійснює свою діяльність з урахуванням усіх необхідних норм та засад нормативних документів щодо супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Основні напрями психолого-педагогічного супроводу зазначені на рисунку 1.1.

До напрямів психолого-педагогічного супроводу варто ще також віднести прогностику, що передбачає проектування змісту і напрямів індивідуального розвитку дітей з особливими освітніми потребами, визначення рівня відносин дітей у групі та міжгрупових спілкувань.

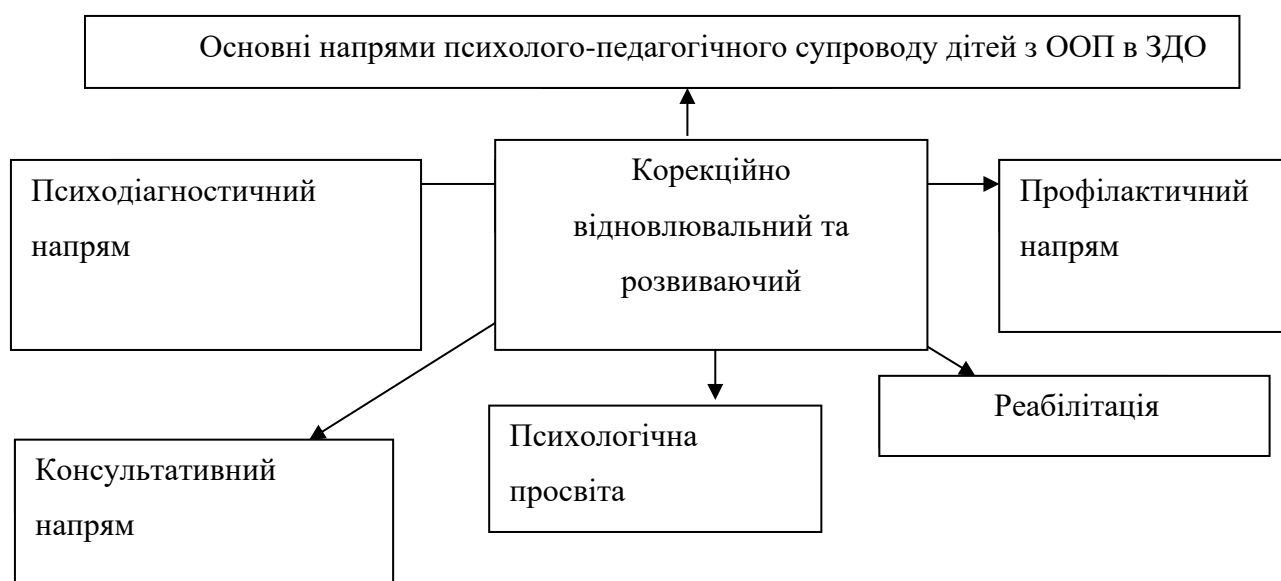

Рисунок 1.3. Основні напрями психолого-педагогічного супроводу

Також у психолого-педагогічному супроводі здійснюється превентивне виховання завдяки засобам масової інформації, у результаті застосування яких педагоги орієнтують дітей на цінність здоров'я та здоровий спосіб життя. Організаційно-методична робота, яку здійснює психологічна служба у закладі дошкільної освіти, – це планування та організація діяльності, рефлексія щодо її результатів, підвищення рівня компетентності, професіоналізму представників психологічної служби шляхом отримання освіти та через канали неформальної освіти. Також психолого-педагогічний супровід здійснюється з обдарованими дітьми.

Діти з особливими освітніми потребами, за якими здійснюється психолого-педагогічний супровід, мають труднощі в освітньому процесі, які впливають на їх важку адаптацію до закладу освіти та дитячого колективу, ці труднощі мають враховувати педагоги та представники психологічної служби закладу освіти.

Основними труднощами дітей з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти є:

- інтелектуальні (зниження та обмеження функціонування інтелекту, порушення здатності дитини міркувати, порушення процесів узагальнення, судження, абстрагування, мислення);
- функціональні (труднощі, які проявляються у порушенні мовлення дитини, вона може не вимовляти усі звуки, або не мати змоги висловити свою думку, маленький словниковий запас тощо; порушення дрібної моторики, дитині важко взяти мілкі предмети; порушення сенсорні, вона може не знати усі кольори, плутати форми, або хибно відчувати предмети на дотик);
- фізичні (полягають в обмеженні функціонування кінцівок тіла дитини, їй важко рухатись, або вона взагалі обмежена в рухах);
- навчальні (порушення логічного мислення наприклад у математичних діях, підрахунках, дитина важко сприймає навчальний матеріал);
- соціоадаптаційні (якщо дитина наприклад має порушення із слухом, то вона спілкується та приймає інформацію завдяки жестовій мові, що спричиняє труднощі у спілкуванні, роздратованість, неможливість висловити думку або нерозуміння мови оточуючих).

Основні труднощі дітей з особливими освітніми потребами представлено на рисунку 1.4.

Отже, з урахуванням вищезазначеного у цьому підрозділі, можна зробити висновок, що проблема розвитку та виховання дітей з особливими освітніми потребами на сьогодні є актуальною та потребує уваги вчених і подальших досліджень, а також уваги педагогів і усього колективу закладу дошкільної освіти задля організації ефективного освітнього процесу та усунення порушень психофізичного розвитку в дітей.

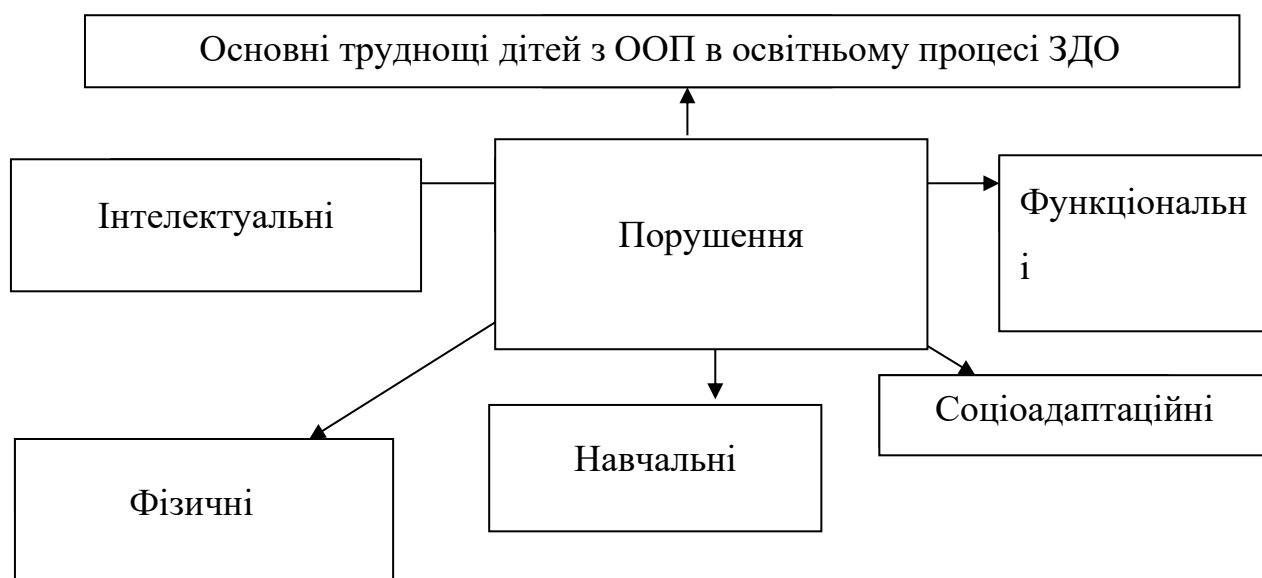

Рисунок 1.4. Основні труднощі дітей з ООП в освітньому процесі ЗДО

1.2. Особливості розвитку дитини дошкільного віку з особливими освітніми потребами

На сьогодні у закладі дошкільної освіти збільшується кількість дітей з особливими освітніми потребами. Простежується така тенденція, що серед більшості діагнозів, з якими приходять діти до інклюзивної групи закладу дошкільної освіти, – затримка психічного розвитку та порушення інтелектуальної сфери. У рамках нашого дослідження вважаємо за необхідне розкрити особливості дітей із порушенням інтелектуального розвитку.

В силу інтелектуальної слабкості особистість дитини з розумовими порушеннями проходить своє становлення в своєрідних умовах, що проявляється в різноманітних аспектах. Проблематика цієї роботи вимагає з'ясування сутності терміну «порушення інтелектуального розвитку» та його чітке розуміння. На сьогодні існує багато різних підходів до визначення порушень інтелекту.

С. Трикоз та Г. Блеч зазначають, що інтелектуальні порушення в дітей – це системне порушення пізнавальної діяльності, що має зворотний (затримка психічного розвитку) і незворотний характер. Однією з першопричин появи

таких порушень слід вважати «той вид недорозвинення складних форм психічної діяльності, які виникають при ураженні зачатка, або внаслідок органічного ураження центральної нервової системи на різних етапах внутрішньоутробного розвитку плода, або в самому ранньому періоді життя дитини». За органічного ураження кори головного мозку, що має непрогресуючий характер, діти здатні до поступового пізнавального розвитку, хоча зі значними труднощами. Такі особливості дошкільника не обмежують його можливості «розвиватися та жити в суспільстві, маючи власні перспективи. Інтелектуальні порушення – це лише особливий розвиток дитини, який не вичерпує всіх її потенційних можливостей. Вона навчатиметься, але дуже повільно, а певні знання та навички може не опанувати» [37, с. 4].

Г. Сухарева розглядає порушення інтелектуального розвитку як «стійке порушення пізнавальної діяльності внаслідок органічного ураження головного мозку (успадкованого чи отриманого)». У цьому визначенні визнається те, що недорозвинення – це сукупність різних за походженням синдромів. Загальним для них є переважання інтелектуального ураження, що володіє якісною своєрідністю [14]. Авторка виділяє дві особливості, характерні для патології інтелекту:

- дифузний тотальний характер, тобто у дитини з таким діагнозом страждає не тільки пізнавальна сфера, а й особистість в цілому;
- недорозвинення найбільш диференційованих філо- і онтогенетичних молодих систем і відносно збереження елементарних, еволюційно більш старих функцій [15].

В. Ковальов визначає порушення інтелектуального розвитку як «групу надзвичайно різноманітних станів самого різного рівня вираженості, що з найрізноманітніших причин порушують адекватне віку функціонування індивіда в суспільстві внаслідок дефекту пізнавальних здібностей [24].

Вивчення наукових праць вітчизняних учених свідчить про те, що вони розглядають «інтелектуальні порушення як стійкі порушення пізнавальної діяльності внаслідок органічного ураження головного мозку (успадкованого або

набутого) (С. Чупахіна); групу патологічних станів, яка характеризується порушенням системної взаємодії між інтелектуальною й афективними сферами пізнавальної діяльності, що виявляється в загальному психічному недорозвитку з домінантним інтелектуальним дефектом та ускладненнями в соціальній адаптації (І. Войтюк); сукупність спадкових, вроджених чи набутих стійких синдромів загального психічного відставання в розвитку, що проявляються в утрудненні адаптації до соціального середовища (Л. Прядко та О. Фурман) [6, с. 528-539].

У Міжнародній класифікації хвороб 10-го перегляду (МКБ-10) наводиться таке визначення: «Порушення інтелектуального розвитку – це стан затриманого або неповного розвитку психіки, яке в першу чергу характеризується порушенням здібностей, виявляються в період дозрівання і забезпечують загальний рівень інтелектуальності, тобто когнітивних, мовних, моторних і соціальних здібностей» [4]. Також підкреслюється, що у випадках розумових порушень адаптивна поведінка порушена завжди. В даний час в Міжнародній класифікації хвороб 10-го перегляду (МКБ-10) виділено чотири ступені порушень інтелектуального розвитку (рис. 1.5):

- 1) легкий ступінь;
- 2) помірний ступінь;
- 3) тяжкий ступінь;
- 4) глибокий ступінь [34].

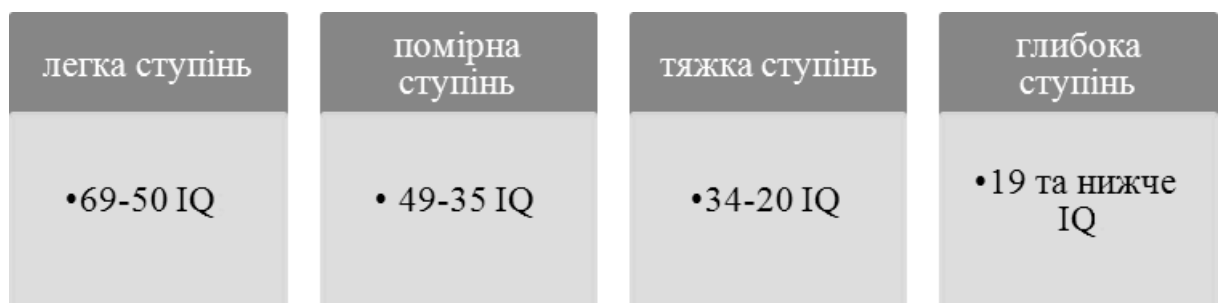

Рисунок 1.5. Ступені порушення інтелектуального розвитку з балом IQ

Причини розумової відсталості, на думку більшості вчених, визначаються органічним ураженням кори головного мозку і, як наслідок, порушеннями пізнавальної сфери, в цілому (О. Мартинчук, С. Трикоз, С.Чупахіна). Однак більшість сучасних досліджень вказують на те, що суттєву роль у виникненні розумової відсталості відіграють також чинники екзогенного та ендогенного походження (Л. Виготський, В. Ковальов).

Інтелектуальні порушення спричиняють органічні ушкодження кори головного мозку дитини, які виникають під час вагітності матері або ті, які стаються в процесі народження чи в перші місяці життя дитини. Інші причини пов'язані з несприятливими умовами навколишнього середовища, особливостями сімейного виховання та соціальної депривації. Тобто причиною недостатнього розвитку інтелектуальних функцій дитини може бути також недбалість батьків до розвитку дитини в період сензитивного розвитку в неї когнітивних функцій.

Ускладнення в розвитку пізнавальної сфери, які виникають через органічні ураження кори півкуль головного мозку, в розумово відсталій дитині мають відображення у сповільненому темпі розвитку процесів відчуття та сприймання, пам'яті, мовлення та мислення, уваги, а це спричиняє відсутність допитливості та зацікавленості під час виконання будь якої діяльності, значно знижує рівень їхньої працездатності, порівняно з нормально розвиненою дитиною [6, с. 284-287].

Дитина з легкою розумовою відсталістю також має певні труднощі в розвитку процесів відчуття і сприймань. Якщо дитина з нормою розвитку сприймає навколишнє середовище одразу та повноцінно, то для розумово відсталій дитини цей процес відбуватиметься дещо повільніше та матиме дещо звужені рамки. Процес сприймання сенсорної інформації у такої дитини відбувається хаотично, безсистемно, що уповільнює здатність охоплювати сенсорний матеріал, сприймати та обробляти його.

Сприймання розумово відсталого також характеризується своєю недиференційованістю, що проявляється в нездатності вирізняти істотні ознаки

між предметами та знаходити між ними зв'язки, що сповільнює процес адаптації та реагування на той чи інший об'єкт дитини перед собою (О. Кудрявцева, Ж. Шиф, І. Соловйов). Найявніми також є й порушення сталості сприймання, що проявляється в труднощах до збереження цілісності об'єкта в міру його віддалення від дитини з особливостями розвитку, що значно ускладнює її процес орієнтування в просторі і, якнаслідок, викликає потребу у використанні більшої кількості часу для того, щоб зорієнтуватися (Е. Бейн) [27]. В. Петрова говорить також про складнощі, які виникають у розумово відсталій дитини у процесі розпізнання об'ємних чи контурно виконаних предметів на дотик. Зазвичай цей процес займає значно більше часу та відбувається повільніше, ніж має бути в загальній нормі, тому, наприклад, для виконання ігрових завдань, що пов'язані із розпізнанням геометричних фігур та кольорів, інших сенсорних еталонів, дитині з особливостями психофізичного розвитку знадобиться більше часу на виконання та додаткова допомога з боку вихователя. Отже, труднощі сприймання, що виникають у дитини з легкою розумовою відсталістю, ускладнюють її можливості до орієнтації в оточуючому середовищі та до процесу соціальної адаптації, в цілому. Внаслідок цього розумово відсталій дитині знадобиться значно більше часу, щоб зорієнтуватися в спонтанній ситуації. На процес соціальної адаптації витратиметься більше зусиль та енергії, аніж у звичайної дитини. Розлади сприймань та відчуттів значно ускладнюють процеси аналізу та синтезу навколишнього середовища і, як наслідок, перешкоджають дитині ефективно орієнтуватися в просторі.

За нормального розвитку пізнавальної діяльності, а саме такого пізнавального процесу як увага, дитина здатна самостійно регулювати та будувати власну цілеспрямовану діяльність. Водночас через складнощі, які виникають у розвитку уваги дитини з легкою розумовою відсталістю, відбувається погіршення її концентрації. Погіршення процесу концентрації уваги призводить до зниження її стійкості та до труднощів побудови цілеспрямованої пізнавальної діяльності, в цілому. В результаті таких порушень процеси самостійної побудови власної діяльності будуть відбуватися

повільніше.

Через інертність психічних процесів, що виникає внаслідок органічного ураження кори головного мозку, дитина з розумовою відсталістю має менший об'єм уваги, ніж її одноліток із звичайною нормою, що значно знижує її можливості до здатності охоплювати достатній об'єм матеріалу активною увагою. Через порушення процесу переключення уваги, такі діти нерідко не можуть виконувати одночасно дві діяльності, що також призводить до зниження здатності до розподілу уваги між різними видами діяльності, де необхідно одночасно охоплювати декілька об'єктів на занятті чи у грі (Т. Поніманська, П. Гальперін, С. Кобильницька, О. Хомська) [1; 2; 15; 42].

Отже, особливості розвитку уваги дитини з легкою розумовою відсталістю значно обмежені в здатності до самостійної побудови власної діяльності, що виникає унаслідок органічного ушкодження кори головного мозку, що й є причиною інертності та швидкої виснажливості психічних процесів такої дитини. Як наслідок, це призводить до нестабільної роботи психіки, коли дитина легко виснажується, адже характеризується підвищеною втомлюваністю (О. Хомська).

Мислення розумово відсталої дитини є переважно конкретно-образним, тобто для кращого засвоєння тієї чи іншої інформації під час навчального процесу такій дитині потрібне наочне представлення будь якого матеріалу, для кращого розуміння та уявлення про особливості того чи іншого об'єкту. Недосконалість розвитку розумових операцій ускладнює для слабкого інтелекту здійснення таких процесів, як аналіз, синтез та узагальнення, що значно знижує здатність таких дітей до нормального темпу ігрової діяльності, та засвоєння знань, оскільки всі процеси будуть відбуватися довше, ніж зазвичай займають на занятті в нормально розвиненої дитини [8].

Для мислення розумово відсталої дитини притаманні конкретність, стереотипність та некритичність суджень, які переважно обмежуються лише її безпосереднім досвідом та необхідністю задоволення власних нагальних потреб. Так як мислення має конкретно-образний характер, то процеси встановлення

причинно-наслідкових зв'язків будуть відбуватися значно повільніше, ніж у дітей з нормою розвитку, адже щоб зрозуміти матеріал, дитині з порушенням інтелектуального розвитку необхідно буде навести конкретний приклад, який був би їй зрозумілим та вже знайомим, тобто зафіксованим у життєвому досвіді. Саме тут дитина з легкими інтелектуальними порушеннями показує низький рівень розвитку вмінь узагальнювати, що може відобразитися лише в наявності безпосередніх уявлень та встановленні переважно конкретних зв'язків між предметами та явищами навколишнього світу, встановленні причинно-наслідкових зв'язків [1].

Н. Стадненко наголошує, що хоча процес узагальнення відбувається довше та вимагає багато часу, проте цей процес залежить не лише від рівня розумового розвитку чи віку дитини, але великого значення тут набувають також способи та методи освітнього процесу, які використовує педагог у роботі з дітьми [9]. Часто у дітей з розумовими порушеннями можна спостерігати виражені труднощі динаміки мисленнєвої діяльності, що проявляється у формі лабільності мислення, що, в свою чергу, відображається в постійній зміні ними різноманітних рішень, та інертності мислення, що проявляється в труднощах швидкої адаптації до ситуації невизначеності, тобто переключенні дитини з одного предмета на інший. Сюди ж можна віднести й низький рівень здатності оцінювати результати власної діяльності [19]. Така дитина ніколи не буде замислюватися, чи правильним є те чи інше судження чи висновок, до якого вона прийде, тобто робота виконується формально. Отже, мислення дитини з порушеннями інтелектуального розвитку відрізняється від мисленням дитини з нормальним рівнем розвитку своєю непослідовністю, некритичністю та стереотипністю суджень, невірноваженістю і швидким переключенням уваги, які ускладнюють та сповільнюють процеси переробки інформації.

Загальне недорозвинення особистості характерне для всіх дітей із загальним психічним недорозвиненням. Навіть діти з найлегшими ступенями інтелектуальної недостатності вражають своєю несамостійністю, безініціативністю, сугестивністю і відсутністю особистісної позиції. Проте за

умови адекватного виховання та сприятливого оточення у них можна виробити правильні соціальні установки [5, с. 10].

Порушення вищої нервової діяльності, недорозвинення психічних процесів накладає своєрідний відбиток на структуру особистості при розумовому недорозвиненні. Необхідно відзначити, що основні компоненти структури особистості у дитини з інтелектуальним порушенням такі ж, як і в однолітків з нормативним розвитком.

Діти з інтелектуальною недостатністю в зв'язку з властивою їм нерозвиненістю мислення, слабкістю засвоєння загальних понять і закономірностей порівняно пізно починають сприймати та засвоювати сенсорні еталони. Дітям важко висловити думку, часто в них порушене мовлення, що ускладнює їх спілкування з однолітками та педагогами. Їх уявлення про те, що добре і що погано, в дошкільному віці є досить поверховими. Вони дізнаються про правила моралі від педагогів, від батьків, з книжок, але не завжди можуть діяти відповідно до цих норм або скористатися ними в звичній конкретній ситуації, ґрунтуючись на міркуваннях. Тому і трапляється, що діти з інтелектуальною недостатністю через нерозуміння або нестійкість моральних понять, а також через підвищений рівень сугестивності піддаються поганим впливам і роблять неправильні дії [20].

Загальне емоційне збіднення більшості дітей з інтелектуальною недостатністю призводить до значного зниження рівня емоційного відгуку в процесі спілкування з дорослими. Це виражається у тому, що дуже важливий показник розвитку – «комплекс пожвавлення» – в більшості випадків або довго відсутній, або надзвичайно пригнічений і виражений в рудиментарній формі.

З недорозвиненням інтелекту пов'язані мовні порушення: надзвичайно повільно утворюються і закріплюються мовні форми, відсутня самостійність в мовній творчості, властиве стійке фонетичне недорозвинення, домінування у мові іменників, недостатнє вживання слів, що позначають дії, ознаки та відносини, знижена мовна активність, бідність мовного спілкування [35].

Маючи достатньо чималий запас слів для побудови висловлювань з метою

налагодження спілкування з оточуючими, діти з недорозвиненням інтелекту фактично позбавлені можливості словесної комунікації, оскільки засвоєні мовні засоби не розраховані для реалізації потреби в спілкуванні. Таким чином, виникають труднощі в налагодженні міжособистісних взаємин.

Дошкільнята з проблемою недорозвинення інтелекту більше схильні до ігрової діяльності, аніж до спільної діяльності з дорослим, а це є свідченням низької потреби у комунікації з оточуючими людьми [21, с. 16]. Досить слабкий розвиток соціальних потреб призводить до того, що діти дошкільного віку до кінця цього вікового періоду мають труднощі в опануванні засобами мовного спілкування навіть тоді, якщо в них наявний достатній словниковий запас і задовільне розуміння зверненої мови [26].

Діти з легким ступенем недорозвинення інтелекту в групі спеціального дитячого садка виявляють невміння користуватися своєю мовою; вони мовчки діють з предметами та іграшками, але досить рідко звертаються до однолітків та дорослих.

Результати спостережень за вихованцями закладів дошкільної освіти, які мають порушення інтелекту, показують, що в ситуації неорганізованої ігрової діяльності вони користуються переважно елементарною – ситуативно-діловою – формою спілкування. У жодного з таких дітей не спостерігається позаситуативно-особистісна форма спілкування, яка властива для спілкування дітей такого ж віку з нормальним розвитком. Нерідко діти з інтелектуальною недостатністю намагаються уникнути мовного спілкування. У випадках, коли між дитиною і однолітком або дорослим з'являється мовний контакт, він є досить короткотривалим і неповноцінним. Можна виділити такі причини подібних випадків [32]:

- швидка вичерпність спонукань до висловлювань, що призводить до припинення розмови;
- відсутність у дошкільника відомостей, необхідних для відповіді, бідний словниковий запас, що перешкоджає формуванню висловлювання;
- нерозуміння співрозмовника – діти не намагаються зрозуміти те, що їм

говорять, тому їх мовні реакції виявляються неадекватними і не сприяють продовженню спілкування [12].

Особливості формування міжособистісних відносин у дошкільників з інтелектуальною недостатністю:

- схильність до психічного зараження емоціями;
- схильність до активного наслідування способів встановлення міжособистісних відносин;
- стереотипи у встановленні міжособистісних відносин;
- часті неадекватні реакції в комунікації [33].

Для дітей дошкільного віку з інтелектуальною недостатністю характерна неадекватна самооцінка. У них несформовані правильні поняття про свої можливості, вони не здатні критично оцінити свої дії і вчинки. Ці діти або надмірно завищують свій творчий хист, свої моральні якості або, навпаки, занижують їх. Виключно значущою для дитини в цей віковий період є оцінка дорослим його вчинків, дій, рис особистості. Якщо оцінка дорослим здібностей дитини, його вчинків найчастіше буває позитивною без достатніх на те підстав, то у неї формується завищена самооцінка. У тому випадку, коли дії дитини оцінюються в основному негативно, викликають роздратування, невдоволення оточуючих, у дитини з інтелектуальною недостатністю відзначається формування неадекватно заниженої самооцінки.

Дошкільникам з інтелектуальною недостатністю, в силу того, що вони недостатньо правильно оцінюють свої можливості, властивий високий рівень емоцій, вони не вміють керувати своїми емоціями.

Діти з інтелектуальною недостатністю зі слабкою успішністю дуже часто переоцінюють свої можливості, виявляючи завищену самооцінку і неадекватний рівень домагань у сфері міжособистісних відносин. Найчастіше вони займають несприятливе становище в колективі однолітків.

Потрібно зауважити, що в генезі труднощів поведінки дітей з інтелектуальною недостатністю важливе значення має їх несприятливе становище в дитячому колективі. Звідси зневажливе ставлення до групи дітей,

прагнення уникнути спілкування з однолітками, непорозуміння з вихователями. Найбільш негативними чинниками, що впливають на поведінку дітей з інтелектуальною недостатністю, є сімейно-побутове неблагополуччя, негативний середовищний вплив поза сім'єю і порушення організаційно-нормативних та педагогічних вимог до умов їх виховання.

Спираючись на здійснений аналіз соціально-психологічних особливостей та характеристик дітей з порушеннями розвитку інтелекту, можна стверджувати, що вони характеризуються підвищеним рівнем ризику соціально-педагогічної дезадаптації та потребують в цьому плані підвищеної уваги та дієвих заходів психолого-педагогічного супроводу.

1.3. Співпраця психологічної служби та вихователів закладів дошкільної освіти в супроводі дітей з особливими освітніми потребами

У підрозділі 1.1 ми розглянули напрями психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, тому вбачаємо важливим для подальшого нашого дослідження охарактеризувати співпрацю психологічної служби та вихователів закладів дошкільної освіти. На сьогоднішньому етапі функціонування закладів дошкільної освіти відбувається спільна співпраця методичної та психологічної служби закладу дошкільної освіти. Часто у практичній професійній діяльності психологу закладу дошкільної освіти доводиться виконувати обов'язки інших посадових осіб, що негативно може вплинути на ефективність роботи практичного психолога. Вихователю закладу дошкільної освіти необхідно іноді швидко застосовувати психологічні знання у тих чи інших педагогічних ситуаціях.

Тому співпраця вихователів та психологічної служби є однією із головних умов психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

Зазначимо завдання співпраці вихователів та психологічної служби

закладів дошкільної освіти у психолого-педагогічному супроводі дітей з особливими освітніми потребами:

- інформування вихователів про особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами;
- педагогізація знань щодо організації освітнього процесу в інклюзивних групах;
- надання порад щодо організації освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами;
- профілактика порушень виникнення конфліктів (між педагогами, між дітьми, між педагогами та дітьми);
- забезпечення у співпраці з педагогами умов комфортної адаптації дітей з особливими освітніми потребами;
- просвітницька діяльність із батьками дітей з особливими освітніми потребами тощо.

З урахуванням того, що діти з особливими освітніми потребами мають порушення різного ступеня прояву, вихователі планують співпрацю з психологічною службою з урахуванням цих ступенів. У такій співпраці вважаємо за необхідне для подальшого нашого дослідження зазначити рівні підтримки дітей з особливими освітніми потребами. Після психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, що надається інклюзивним ресурсним центром або відповідною спеціальною комісією, дитину направляють до інклюзивної групи у закладі дошкільної освіти, де здійснюється психолого-педагогічний супровід та підтримка. Отже, є такі рівні підтримки дітей відповідно до ступенів прояву порушень:

1. Діти, що за висновком мають труднощі першого ступеня прояву (тобто незначні). У такому випадку дітям та їх батькам надається консультативна допомога від психолога, вихователя, вихователя-методиста, інших спеціалістів закладу дошкільної освіти за потреби (логопед, корекційний педагог). На цьому рівні порушення дитині не пропонується асистент вихователя чи окрема індивідуальна корекційна програма розвитку.

2. Діти, які мають порушення другого ступеня прояву (тобто легкі порушення). Необхідно організувати педагогам відповідне освітнє середовище з урахуванням порушень дитини, підібрати за потреби додаткові засоби навчання чи матеріал; співпраця вихователя психологічної служби з інклюзивно-рекурсним центром відповідно до розташування закладу дошкільної освіти.

3. Діти, що мають труднощі третього ступеня прояву (помірний ступінь). У цьому випадку вихователі також співпрацюють з психологічною службою, дитині рекомендується асистент вихователя, який буде здійснювати постійний супровід саме цієї дитини в групі, відповідно до порушення дитині запропоновані індивідуальні заняття розвитку з урахуванням її стану та особливостей.

4. Діти, що мають труднощі четвертого ступеня прояву (тяжкі труднощі у прояві). У такому випадку психологічна служба співпрацює з колективом групи, у складі якої додається асистент вихователя та асистент дитини, відбувається підлаштування змісту навчання та виховання з урахуванням порушень дитини, можуть бути застосовані спеціальні методи та прийоми, технології у роботі з дітьми.

5. Діти, що мають труднощі п'ятого ступеня прояву (дуже серйозні та важкі труднощі у розвитку). Для такої дитини пропонується асистент вихователя, асистент дитини, інші спеціалісти відповідно до потреби за порушенням у розвитку. Заняття з такою дитиною здійснюються за відповідним розкладом [39].

На кожному із рівнів підтримки вихователям та спеціалістам психологічної служби необхідно облаштувати освітнє середовище. Освітнє середовище для дітей з особливими освітніми потребами повинно організовуватись з урахуванням відповідних критеріїв. Критерії облаштування освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами представлено на рисунку 1.6.

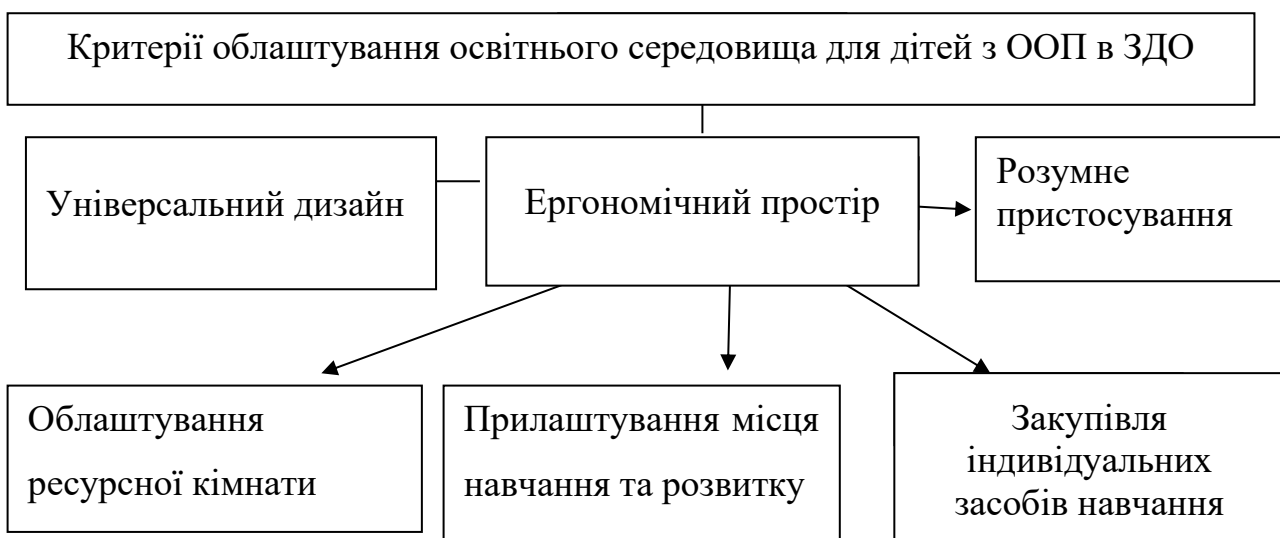

Рисунок 1.6. Критерії облаштування освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами в ЗДО

Психологічна служба задля співпраці з вихователями може організувати ергономічний простір. Ергономіка є наукою, яка вивчає взаємодію людини в умовах праці для підвищення її безпеки. Отже, в закладі дошкільної освіти середовище має бути мобільним, столи та стільці відповідати зросту та віку дітей. Меблі мають бути мобільними та легкими, щоб вихователь могла за потреби поєднати дітей у групи у такій кількості, як це потрібно. Обладнання ігрове має бути підібране з урахуванням віку та особливостей дітей, відповідно якщо у дітей є порушення, це також необхідно враховувати. У таких умовах безпечного, яскравого простору дитина відчуває себе комфортно, отримує знання та радість від процесу навчання. Універсальний дизайн педагоги підбирають з урахуванням вимог щодо облаштування групи ЗДО. У групі мають бути світлі кольори, зручні меблі та осередки (куточки) для самостійної ігрової та іншої діяльності дитини, де вона зможе реалізувати свій ігровий потенціал, спілкуватись з однолітками.

З реформою інклюзивної освіти у заклади дошкільної освіти введено ресурсні кімнати. Ці кімнати облаштовують колективом закладу дошкільної освіти з урахуванням можливостей ЗДО, потреб та інтересів дітей. Так можемо навести приклад ресурсної кімнати закладу дошкільної освіти комбінованого

типу № 244 «Біла лілея» у м. Запоріжжі. Ресурсна кімната облаштована інтерактивною підлогою, світлячками для розвитку тактильних відчуттів та дрібної моторики, різними інтерактивним та дидактичним розвивальним обладнанням.

Прилаштування місця навчання та розвитку відбувається з урахуванням порушень дітей. На жаль, за спостереженнями освітнього середовища закладів дошкільної освіти, дитячі садки практично не обладнані для роботи з дітьми з важкими порушеннями, якщо навіть пандус при вході в заклад дошкільної освіти облаштований, то інші приміщення – ні. Але за проектом розвитку інклюзивної освіти, заклади дошкільної освіти намагаються створити відповідний простір для організації роботи інклюзивних груп.

Як вище зазначалось, одним із завдань психологічної служби в закладі дошкільної освіти є просвітницька діяльність з педагогами. Форми роботи психолога з вихователями в закладі дошкільної освіти:

- проведення тренінгів, семінарів, майстер-класів;
- залучення до діагностичної роботи з дітьми (паралельна діагностика, або вихователь надає результати спостережень за дітьми з особливими освітніми потребами психологічній службі);
- консультування вихователів (за планом психологічної служби або за запитом вихователя);
- педагогізація знань батьків через системну роботу з вихователями (наприклад, психолог надає інформацію вихователям, а вихователі консультують батьків);
- інформування вихователів через сторінку психологічної служби на сайті закладу дошкільної освіти або інших соціальних мережах [29].

Отже, з урахуванням вище зазначеного, можна зробити висновок, що співпраця психологічної служби та вихователів дуже важлива в організації ефективного освітнього процесу в інклюзивних групах з дітьми з особливими потребами. Тільки за умови систематичної співпраці, підтримки педагогами один одного можна досягнути успіхів в організації освітнього середовища для

дітей з особливими освітніми потребами та спрямувати свою роботу на корекцію визначених порушень.

Отже, нами визначено та доведено актуальність проблем психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

У ході аналізу психолого-педагогічної літератури визначено сутність понять «дитина з особливими освітніми потребами», «супровід», «психолого-педагогічний супровід». У результаті опрацювання наукових джерел щодо визначення поняття «психолого-педагогічний супровід» надано власне трактування цього поняття: це багатогранний процес у складі особи, яка супроводжує, та особи, яку супроводжують, який включає в себе систему заходів та дій, спрямованих на корекцію порушень та збереження можливостей у дитини шляхом систематичної роботи педагогів та спеціалістів, підбір відповідних методів та форм супроводу, у результаті якого відбувається позитивний вплив на всебічний розвиток особистості.

Охарактеризовано етапи психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти: підготовчий; основний; підсумковий.

Охарактеризовано основні труднощі дітей з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти:

- інтелектуальні (зниження та обмеження функціонування інтелекту, порушення здатності дитини міркувати, порушення процесів узагальнення, судження, абстрагування, мислення);
- функціональні (труднощі, які проявляються у порушенні мовлення дитини, вона може не вимовляти усі звуки, або не має змоги висловити свою думку, маленький словниковий запас тощо; порушення дрібної моторики, дитині важко взяти дрібні предмети; порушення сенсорні, вона може не знати усі кольори, плутати форми, або хибно відчувати предмети на дотик);
- фізичні (полягають в обмеженні функціонування кінцівок тіла дитини, їй важко рухатись, або вона взагалі обмежена в рухах);
- навчальні (порушення логічного мислення, наприклад, у математичних

діях, підрахунках, дитина важко сприймає навчальний матеріал);

- соціоадаптаційні (якщо дитина, наприклад, має порушення із слухом, то вона спілкується та приймає інформацію завдяки жестовій мові, що спричиняє труднощі у спілкуванні, роздратованість через неможливість висловити думку або нерозуміння мови оточуючих).

Визначено особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами, представлено рівні порушень у дітей з особливими освітніми потребами.

Розкрито завдання співпраці вихователя та психологічної служби у ході психолого-педагогічного супроводу, які передбачають: інформування вихователів про особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами; педагогізацію знань щодо організації освітнього процесу в інклюзивних групах; надання порад щодо організації освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами; профілактику порушень виникнення конфліктів (між педагогами, між дітьми, між педагогами та дітьми); забезпечення у співпраці з педагогами умов комфортної адаптації дітей з особливими освітніми потребами; просвітницьку діяльність із батьками дітей з особливими освітніми потребами тощо.

Визначено форми співпраці вихователя та психологічної служби закладу дошкільної освіти у ході психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ВИЗНАЧЕННЯ РІВНІВ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

2.1. Дослідження рівнів розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами в інклюзивній групі закладу дошкільної освіти

Як зазначалось у нашому дослідженні, на сьогодні проблема психолого-педагогічного супроводу набуває актуальності не тільки в теоретичних дослідженнях, а й практиці закладів дошкільної освіти. Навіть якщо в закладі дошкільної освіти немає інклюзивної групи, дедалі частіше в групах дошкільників з'являються діти з відхиленням у розвитку.

Теоретичне вивчення проблеми розвитку та адаптації дітей особливими освітніми потребами до закладу дошкільної освіти, визначення її сутності, змісту, особливостей та характеристик проведене в першому розділі дослідження, що стало підґрунтям для визначення і розробки методики дослідження рівнів розвитку та соціальної адаптації до освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами.

Розробка методики дослідження вимагала реалізації таких основних завдань:

- 1) визначити рівні соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами до закладу дошкільної освіти а саме інклюзивної групи;
- 2) підібрати методи діагностики цих рівнів адаптації дітей з особливими освітніми потребами до закладу дошкільної освіти, а саме інклюзивної групи.

Ми визначили основні рівні соціальної адаптації до закладу дошкільної освіти, які засвідчують успішне проходження дітьми дошкільного віку періоду соціальної адаптації до освітнього процесу в інклюзивній групі закладу дошкільної освіти.

1. Високий рівень адаптації.

Дитина позитивно ставиться до групи, вимоги вихователя сприймає адекватно, знання засвоює легко; глибоко і повно оволодіває програмним матеріалом, розв'язує ускладнені завдання, старанна, уважно слухає вказівки, пояснення педагога; виконує доручення без зовнішнього контролю, виявляє великий інтерес до самостійної роботи та ігрової діяльності, активно спілкується з однолітками, бере участь у заходах, розвагах, вільній грі та інших режимних процесах закладу дошкільної освіти, а саме інклюзивної групи.

2. Середній рівень адаптації.

Дитина позитивно ставиться до групи, вимоги вихователя сприймає адекватно, але є деякі труднощі у засвоєнні знань; глибоко і повно оволодіває програмним матеріалом, розв'язує ускладнені завдання, старанна, уважно слухає вказівки, пояснення педагога, але іноді пропускає важливі моменти та деталі інструкції вказівок; виконує доручення без зовнішнього контролю, виявляє великий інтерес до ігрової діяльності, самостійних завдань, активно спілкується з однолітками, бере участь у заходах, розвагах, вільній грі та інших режимних процесах закладу дошкільної освіти, а саме інклюзивної групи.

3. Низький рівень адаптації.

Дитина позитивно ставиться до групи, вимоги вихователя нецілісно сприймає, є деякі труднощі у засвоєнні знань; частково оволодіває програмним матеріалом, частково розв'язує ускладнені завдання, старанна, уважно слухає вказівки, пояснення педагога, але іноді пропускає важливі моменти та деталі інструкції вказівок; виконує доручення, але потребує зовнішнього контролю, виявляє великий інтерес до ігрової діяльності, самостійних завдань, активно спілкується з однолітками, але може почуватися відчужено, бере участь у заходах тільки за бажанням, розвагах, вільній грі та інших режимних процесах закладу дошкільної освіти, а саме інклюзивної групи.

Рівні та показники соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами до умов закладу дошкільної освіти, інклюзивної групи наведено у таблиці 2.1.

**Рівні та показники соціальної адаптації дітей з особливими освітніми
потребами до умов закладу дошкільної освіти**

№	Рівень	Показники
1	Високий	Дитина позитивно ставиться до групи, вимоги вихователя сприймає адекватно, знання засвоює легко; глибоко і повно оволодіває програмним матеріалом, розв'язує ускладнені завдання, старанна, уважно слухає вказівки, пояснення педагога; виконує доручення без зовнішнього контролю, виявляє великий інтерес до самостійної роботи та ігрової діяльності, активно спілкується з однолітками бере участь у заходах, розвагах, вільній грі та інших режимних процесах закладу дошкільної освіти, а саме інклюзивної групи.
2	Середній	Дитина позитивно ставиться до групи, вимоги вихователя сприймає адекватно, але є деякі труднощі у засвоєнні знань; глибоко і повно оволодіває програмним матеріалом, розв'язує ускладнені завдання, старанна, уважно слухає вказівки, пояснення педагога, але іноді пропускає важливі моменти та деталі інструкції вказівок; виконує доручення без зовнішнього контролю, виявляє великий інтерес до ігрової діяльності, самостійних завдань, активно спілкується з однолітками бере, участь у заходах, розвагах, вільній грі та інших режимних процесах закладу дошкільної освіти, а саме інклюзивної групи.
3	Низький	Дитина позитивно ставиться до групи, вимоги вихователя нецілісно сприймає, має деякі труднощі у засвоєнні знань; частково оволодіває програмним матеріалом, частково розв'язує ускладнені завдання, старанна, уважно слухає вказівки, пояснення педагога, але іноді пропускає важливі

Продовження таблиці 2.1

		моменти та деталі інструкції вказівок; виконує доручення але потребує зовнішнього контролю, виявляє великий інтерес до ігрової діяльності, самостійних завдань, активно спілкується з однолітками, але може почуватись себе відчужено, бере участь у заходах тільки за бажанням, розвагах, вільній грі та інших режимних процесах закладу дошкільної освіти, а саме інклюзивної групи.
--	--	--

Підбір методів здійснювався з урахуванням зазначених показників.

Перший етап експерименту – констатувальний. Мета – виявлення рівнів розвитку та соціальної адаптації до інклюзивної групи закладу дошкільної освіти.

Експериментальну частину дослідження ми проводили на базі Закладу дошкільної освіти «Дивосвіт» Біленьківської сільської ради Запорізького району Запорізької області. У дослідженні брали участь дві дитини 5 років з затримкою психічного розвитку, що навчались в інклюзивній групі закладу дошкільної освіти. Метою діагностики стало визначення вихідного рівня розвитку та соціальної адаптації до освітнього процесу закладу дошкільної освіти двох дітей із затримкою психічного розвитку.

Дослідження проводилось в два етапи:

1. Анкетування (у формі усних запитань та гри) «Рівень адаптації» (досліджує рівень мотивації та адаптації дитини до інклюзивної групи закладу дошкільної освіти).

2. Методика «Що мені подобається в дитячому садочку» (досліджує рівень адаптації до середовища інклюзивної групи).

Мета діагностичної програми: Дослідження особливостей розвитку та адаптації до інклюзивної групи закладу дошкільної освіти.

Завдання діагностичної програми:

- виявити рівень мотивації та адаптації дитини до інклюзивної групи

закладу дошкільної освіти;

- з'ясувати особистісні труднощі;
- виявити ознаки дезадаптації;
- визначити рівень розвитку та адаптації до спілкування з педагогами та однолітками.

1 етап. З метою дослідження рівнів соціальної адаптації до інклюзивної групи закладу дошкільної освіти дітей дошкільного віку проводилось дослідження процесу адаптації дітей за допомогою анкетування за власне розробленими нами запитаннями. Таку форму дослідження обрано тому, що вона дозволяє оцінити, на якому саме рівні адаптації знаходиться дитина, на що спрямована мотивація її діяльності, які є труднощі у адаптації.

Дошкільний вік для дитини є важливим етапом її життєвого шляху, оскільки пов'язаний із значними змінами. До важливих змін належать зміни, що пов'язані з характером спілкування дошкільника з оточуючими людьми, зміни соціальної позиції та новоутворення кожного вікового періоду дошкільного дитинства, навчання і виховання, підготовка до зміни провідної діяльності, на подальшому етапі навчання у школі, розширення прав та обов'язків дитини, кола інтересів, пізнавальних проявів.

Адаптація – процес і результат зникнення напруги. Пристосування дитини до інклюзивної групи закладу дошкільної освіти відбувається не одразу. Це досить тривалий процес, який пов'язаний зі значним напруженням усіх систем організму. Вивчення адаптації відіграє важливу роль у включенні дитини у діяльність та пристосуванні її до умов нового середовища та перебування у ньому і має надзвичайно важливе значення в освітньому процесі [33].

Таким чином, у ході проведення опитування в ігровій формі дітей дошкільного віку було виявлено три рівні адаптації дитини до інклюзивної групи закладу дошкільної освіти: низький, середній та високий. Кожному з них відповідала певна кількість балів, а саме:

20 – 24 бали – високий рівень адаптації до інклюзивної групи закладу дошкільної освіти;

15 – 19 балів – дсередній рівень адаптації до інклюзивної групи закладу дошкільної освіти;

10 – 14 балів – низький рівень адаптації до інклюзивної групи закладу дошкільної освіти.

Діагностичне вивчення показало результат у 10 та 12 балів, що вказує на низький рівень адаптації до інклюзивної групи закладу дошкільної освіти у двох дітей із затримкою психічного розвитку.

Отже, результати діагностичної роботи, проведеної з двома дітьми дошкільного віку з затримкою психічного розвитку, що перебувають в інклюзивній групі закладу дошкільної освіти, засвідчили, що рівень адаптації до інклюзивної групи закладу дошкільної освіти у них низький.

2 етап. Для визначення рівня адаптації до інклюзивної групи закладу дошкільної освіти була використана методика «Я і мій дитячий садок» (або «Що мені подобається в дитячому садку»).

Ця методика проводилась з дітьми дошкільного віку для визначення рівня їхньої адаптації у інклюзивній групі. Дітям було надано аркуш паперу, на якому вони зображували те, що їм більше всього подобається в дитячому садочку. На малюнках зображувались різні предмети, люди, навіть будинки та дерева, іграшки, діти тощо. Дитині пропонувалось обрати ці зображення для свого малюнка, а також домалювати елементи, які відповідають баченню дитини себе у середовищі закладу дошкільної освіти.

Критерії оцінювання:

- 1) невідповідність малюнка темі;
- 2) сюжет малюнка, який відповідає заданій темі.

Проведена діагностична робота показала, що рівень адаптації у двох дітей знаходиться на низькому рівні, адже вони не змогли цілісно передати, що їх оточує у групі закладу дошкільної освіти, з ким вони спілкуються тощо.

Отже, результати діагностичної роботи, проведеної з двома дітьми із затримкою психічного розвитку у закладі дошкільної освіти, засвідчили, що рівень адаптації у них низький.

За результатами констатувального експерименту можна зробити висновок, що для покращення рівнів соціальної адаптації до інклюзивної групи постає необхідність у розробці спеціальної програми, а саме індивідуальної програми розвитку та адаптації дитини до закладу дошкільної освіти.

Учасники експериментальної групи були залучені до програми соціальної адаптації закладу дошкільної освіти, індивідуальної програми розвитку із затримкою психічного розвитку, яка спрямована на покращення рівня розвитку та адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

2.2. Методичні рекомендації психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами

Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами є процесом багатограним та багатоконпонентним.

Визначимо напрями діяльності команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти, які :

- систематична діагностика та моніторинг стану розвитку дитини з труднощами у розвитку;
- створення комфортних психолого-педагогічних умов для перебування дитини в закладі дошкільної освіти;
- надання дітям з особливими освітніми потребами та їх батькам систематичної психолого-педагогічної допомоги та консультування.

Нами розроблено модель організації психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в закладі дошкільної освіти (рис. 2.1).

Проаналізуємо основні компоненти моделі. Організація психолого-педагогічного супроводу в закладі дошкільної освіти має базуватися на використанні системного підходу, який передбачає комплексне поєднання співпраці усіх суб'єктів освітньої діяльності, змісту, методів, форм такої

співпраці, підпорядкованій реалізації визначеної мети – адаптації дитини до соціального середовища закладу дошкільної освіти, використанні інтегрованого підходу та врахування індивідуальних особливостей дитини (індивідуальний підхід), створенні відповідних умов перебування дитини в закладі дошкільної освіти (середовище ЗДО).

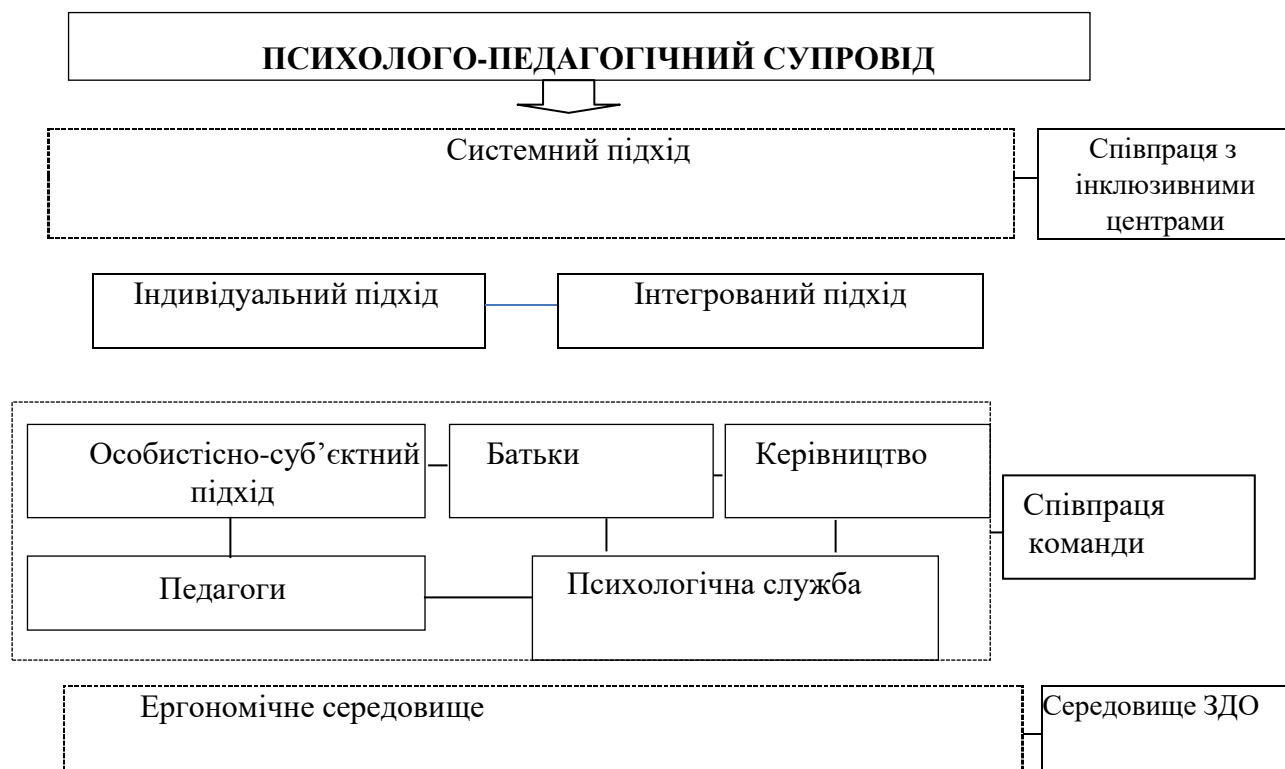

Рисунок 2.1. Модель організації психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами

У закладі дошкільної освіти необхідно створити таке середовище, де діти будуть себе почувати комфортно. З урахуванням вище зазначеної моделі можемо надати поради вихователям:

- використовувати індивідуальний підхід до дітей з особливими освітніми потребами;
- намагатись організувати освітній процес як інтегрований цілісний процес;
- орієнтуватись на потреби дитини, запити батьків та суспільства;

- використовувати засоби сучасної комунікації та намагатись надавати сучасну інформацію батькам з урахуванням особливостей кліпового мислення молоді;
- співпрацювати з психологом та асистентом вихователя, асистентом дитини (за наявності);
- у діяльності спиратись на нормативно-правову базу регулювання інклюзивної освіти;
- постійно підвищувати професійну компетентність, брати участь у заходах неформальної освіти задля отримання сучасних знань психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами;
- використовувати ігровий та діяльнісний підходи, навчати дітей через радість.

У процесі адаптації дитини до освітнього середовища закладу дошкільної освіти учасники психолого-педагогічної команди супроводу повинні враховувати такі рекомендації:

- орієнтуватись на запити та потреби батьків, вихованців, вихователів закладів дошкільної освіти;
- за можливості організувати ресурсну кімнату в закладі дошкільної освіти;
- створювати належні умови для занять як групових, так і індивідуальних;
- враховувати принципи, етапи, нормативно-правові засади психолого-педагогічного супроводу.

Реалізація визначених підходів психолого-педагогічного супроводу дошкільника з особливими освітніми потребами має ґрунтуватись на дотриманні таких принципів:

1. Особистісно-орієнтована модель освіти, що передбачає формування індивідуальної траєкторії для кожної дитини.
2. Принцип педагогіки партнерства, що потребує активну співпрацю з батьками дітей.

3. Формування загальнолюдських цінностей, серед яких є повага до багатоманітності.

4. Організація освітнього середовища, яке б відповідало потребам всіх дітей і відображало культурні особливості їхніх сімей, сприяло у розвитку емоційної безпеки і формуванню всіх цінностей спільноти.

5. Середовище, в якому кожна дитина почута, а інтереси окремих дітей узгоджуються зі спільними інтересами групи, де є право вибору і відповідальність за нього.

Важливим у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами є питання додаткової підтримки. Вона повинна надаватися не лише безпосередньо таким дітям, але й вихователю, персоналу закладу дошкільної освіти, батькам.

Основні механізми додаткової підтримки є такі:

1. Індивідуальна програма.
2. Мультидисциплінарна команда.
3. Робота з асистентом дитини.
4. Співпраця з фахівцями.
5. Партнерство з батьками.

Отже, у нашому дослідженні ми надали рекомендації основним учасникам психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Разом з тим, кожен педагог має ще враховувати саме особливості порушення психофізичного розвитку дитини і орієнтуватись на її потреби.

2.3. Розробка індивідуальної програми розвитку дитини дошкільного віку з особливими освітніми потребами

Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами визначається як документ, який вміщує вимоги організації освітнього процесу з дитиною дошкільного віку, форми підтримки дитини з психофізичними порушеннями, форми та методи запланованої та проведеної

роботи педагогічним колективом (спеціалістами, вихователями закладів дошкільної освіти). До індивідуальної програми розвитку дитини вноситься така інформація:

- загальна інформація про дитину (вік, стать, дані про сім'ю);
- результати діагностичного вивчення рівня знань та вмінь дитини з особливими освітніми потребами;
- можливі спеціальні та додаткові послуги, які потрібні дитині у ході корекції;
- інформація про адаптацію дитини;
- індивідуальний план занять та проведеної роботи від психологів, педагогів, інших спеціалістів залежно від порушення у дитини;
- інформація щодо успіхів дитини з особливими освітніми потребами.

Індивідуальна програма розвитку дитини складається мультидисциплінарною командою за відповідним алгоритмом. Спочатку проводиться настановча зустріч учасників, під час цієї зустрічі визначаються сильні сторони та потреби дитини, відбувається збір повної інформації на дитину з особливими освітніми потребами. На цьому етапі батьки мають надати відповідну достовірну інформацію щодо розвитку, інтересів, здоров'я дитини, особливостей її поведінки. Відповідні фахівці надають інформацію про особливості здоров'я та розвитку дитини, педагоги разом у співпраці з психологічною службою закладу дошкільної освіти з'ясовують рівень знань дитини та рівень здібностей відповідно до свого плану діагностики. Керівництво закладу дошкільної освіти здійснює відповідну підтримку учасників цього процесу. Ця індивідуальна програма розвитку дитини складається впродовж двох тижнів у складі вище перелічених фахівців, погоджується із батьками та адміністрацією закладу дошкільної освіти.

Індивідуальна програма відіграє дуже велике значення у психолого-педагогічному супроводі дітей з особливими освітніми потребами, визначається як одна із головних складових документації психолого-педагогічної служби. Вона може коригуватись і після завершення роботи з дитиною має зберігатись

декілька років у закладі дошкільної освіти.

У ході дослідження та аналізу джерел вважаємо за необхідне визначити функції індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами.

До функцій індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами відносять такі:

- комунікативна (впродовж роботи над програмою здійснюється комунікація учасників освітнього процесу);
- навчально-методична (педагоги та фахівці спираючись на нормативну базу та дані про особливості дитини підбирають форми та методи роботи з дітьми дошкільного віку задля ефективної корекції порушення у дитини);
- моніторинг (здійснюється перевірка проведеної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами).

Використовуються такі принципи складання індивідуальної програми для дитини з особливими освітніми потребами:

- індивідуального підходу;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку;
- врахування норм інклюзивної освіти.

Нижче наведемо зразок складання індивідуальної програми для розвитку дитини із затримкою психічного розвитку:

Індивідуальна програма розвитку дитини з ООП

Загальні відомості про дитину:

ПІБ: (у рамках нашого дослідження анонімно)

Дата народження: 05.09.2018

ЗДО, у якому виховується дитина: Заклад дошкільної освіти «Дивосвіт» Біленьківської сільської ради Запорізького району Запорізької області.

Група: Сонечко

Контактні номери батьків:

Індивідуальні особливості розвитку дитини (табл. 2.2):

Індивідуальні особливості розвитку дитини

Найвищий рівень знань та здібностей дитини	Опис освітніх труднощів у закладі дошкільної освіти	Потреби дитини
<p>Сенсорний розвиток:</p> <p>Знає: кольори, може їх назвати, підбирає предмети за кольорами у кошик;</p> <p>Здатна: застосувати знання у житті, обрати відповідний колір орлівця для малюнку</p>	<p>Іноді плутає геометричні фігури, не може визначити розмір предметів, назвати різницю між предметами.</p> <p>Труднощі у грі «Підбери за формою», не може скласти половинки предметів.</p>	<p>Розвивати: сенсорні еталони, логічне мислення.</p> <p>Рекомендовано для проведення з дитиною ігри: «Четвертий зайвий», «Підбери за формою та кольором», «Склади пазл», «Вищий, нижчий».</p>
<p>Мовленнєвий розвиток</p> <p>Знає, вміє: висловлювати свою думку, може відповісти короткою відповіддю на закрите запитання. Правильно вимовляє звуки. Може послухати твір і за ним дати відповідь на прості запитання. Бере участь у бесіді, підтримує діалог. Може описати словами предмет,</p>	<p>Висловлює думку не повними реченнями, має маленький словниковий запас, складно утворити речення, дати повну відповідь на відкрите запитання. Не може порахувати кількість складів чи звуків у слові. Не може скласти та розповісти короткий переказ прослуханого твору, під час бесіди чи</p>	<p>Постійні бесіди з дитиною на цікаві теми. Гра «Незакінчене речення», «Склади історію», «Пограємо у запитання», «Придумай казку».</p>

Продовження таблиці 2.2

скласти з ним речення.	діалогу може переключитись на іншу діяльність. Не може скласти коротку історію з предметом.	
Фізичний розвиток: Здібності: може активно виконувати рухи за дорослим, повторювати. Може виконувати ходьбу різних видів, звичайний біг.	Швидко втомлюється, виконує не більше двох рухів підряд, повторення іноді не чіткі. Координація рухів порушена. Не може виконати біг спиною сперед.	Гра «Дожени мене», ігрові вправи з гімнастики (ранкова, пробудження), «Квач», «Сонечко і дощик», «Впіймай м'яч», лікувальна фізкультура та гімнастика, загартування, ходіння по доріжкам здоров'я.
Розвиток психічних пізнавальних інтересів: Пам'ять короткотривала, запам'ятовує лише цікавий матеріал. Може уявити картину чи предмет та елементарно описати за зразком.	Логічне мислення порушене, довго думає над виконанням завдання, намагається сконцентрувати увагу на предметі але швидко переключається. Важко уявити та описати предмет без картинки.	Гра «Запам'ятайки», «Повтори за мною», «Чого не вистачає», «Що зайве», «Домалюй картину», «Скажи як я» тощо.

Продовження таблиці 2.2

<p>Дитина у грі: Грає з іншими дітьми, може обрати роль для гри, прагне бути або головним у грі або навпаки гратись самостійно, гра переважно короткотривала.</p>	<p>Комунікація у грі не завжди вдала, важко підбирає предмети заміники, прагне бути лідером у грі, граючись самостійно не може обрати певну гру.</p>	<p>Ігри з дітьми, вільна гра, залучення дитини до театральної діяльності, ситуації успіху у процесі гри.</p>
<p>Емоційний розвиток: Може розповісти про свій настрій, проявити емоції.</p>	<p>Не вміє стримувати емоцій, керувати ними, не завжди розуміє емоції оточуючих.</p>	<p>Покази свій настрій, психогімнастика.</p>

З урахуванням наданих даних у індивідуальній картці розвитку дитині пропонується відповідний рівень підтримки. У такому випадку в інклюзивній групі є асистент вихователя, який допомагає вихователю організувати освітній процес. Дитина потребує додаткових корекційних занять з психологом.

Отже, індивідуальна картка розвитку дитини з особливими освітніми потребами є відповідною траєкторією планування роботи психологічної служби, педагогів та всього педагогічного колективу закладу дошкільної освіти.

Отже, нами визначено рівні адаптації дитини з особливими освітніми потребами до закладу дошкільної освіти (високий, середній, низький), представлено показники до кожного рівня.

Нами проведено констатувальний етап дослідження щодо визначення рівня адаптації у дітей із затримкою психічного розвитку. У процесі дослідження визначено, що двоє дітей мають низький рівень адаптації, потребують педагогічної уваги та психолого-педагогічного супроводу.

Наведено методичні рекомендації педагогам щодо організації психолого-

педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти, представлено модель організації даної діяльності в ЗДО.

Проаналізовано складові індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами, наведено власне розроблений зразок частини програми, де зазначається рівень розвитку дітей, здібності, потреби дитини у педагогічній діяльності.

Визначено принципи, які вихователь має враховувати під час складання індивідуальної програми розвитку: індивідуального підходу; врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку; врахування норм інклюзивної освіти. У результаті дослідження учасники експериментальної групи були залучені до програми соціальної адаптації закладу дошкільної освіти, індивідуальної програми розвитку із затримкою психічного розвитку, яка спрямована на покращення рівня розвитку та адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження нами визначено та доведено актуальність проблеми психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

1. На основі аналізу психолого-педагогічної наукової літератури з'ясовано сутність понять «дитина з особливими освітніми потребами», «супровід», «психолого-педагогічний супровід». У результаті опрацювання наукових джерел щодо визначення поняття «психолого-педагогічний супровід» надано власне трактування цього поняття: це багатогранний процес у складі особи, яка супроводжує, та особи, яку супроводжують, який включає в себе систему заходів та дій, спрямованих на корекцію порушень та збереження можливостей у дитини шляхом систематичної роботи педагогів та спеціалістів, підбір відповідних методів та форм супроводу, у результаті якого відбувається позитивний вплив на всебічний розвиток особистості.

Досліджено сутність поняття «психологічна служба», наведено та охарактеризовано етапи супроводу дітей з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти: підготовчий; основний; підсумковий.

2. Охарактеризовано основні труднощі дітей з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти:

- інтелектуальні (зниження та обмеження функціонування інтелекту, порушення здатності дитини міркувати, порушення процесів узагальнення, судження, абстрагування, мислення);

- функціональні (труднощі, які проявляються у порушенні мовлення дитини, вона може не вимовляти усі звуки, або не має змоги висловити свою думку, маленький словниковий запас тощо; порушення мілкої моторики, дитині важко взяти мілкі предмети; порушення сенсорні, вона може не знати усі кольори, плутати форми, або хибно відчувати предмети на дотик);

- фізичні (полягають в обмеженні функціонування кінцівок тіла дитини, їй важко рухатись, або вона взагалі обмежена в рухах);

- навчальні (порушення логічного мислення, наприклад, у математичних діях, підрахунках, дитина важко сприймає навчальний матеріал);
- соціоадаптаційні (якщо дитина, наприклад, має порушення із слухом, то вона спілкується та приймає інформацію завдяки жестовій мові, що спричиняє труднощі у спілкуванні, роздратованість через неможливість висловити думку або нерозуміння мови оточуючих).

Визначено особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами, представлено рівні порушень у дітей з особливими освітніми потребами.

3. Розкрито завдання співпраці вихователя та психологічної служби у ході психолого-педагогічного супроводу, які передбачають: інформування вихователів про особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами; педагогізацію знань щодо організації освітнього процесу в інклюзивних групах; надання порад щодо організації освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами; профілактику порушень виникнення конфліктів (між педагогами, між дітьми, між педагогами та дітьми); забезпечення у співпраці з педагогами умов комфортної адаптації дітей з особливими освітніми потребами; просвітницьку діяльність із батьками дітей з особливими освітніми потребами тощо.

Визначено форми співпраці вихователя та психологічної служби закладу дошкільної освіти у ході психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

4. Визначено рівні адаптації дитини з особливими освітніми потребами до закладу дошкільної освіти (високий, середній низький), представлено показники до кожного рівня. Проведено констатувальний етап дослідження щодо визначення рівня адаптації у дітей із затримкою психічного розвитку, у ході дослідження визначено, що двоє дітей мають низький рівень адаптації, потребують педагогічної уваги та психолого-педагогічного супроводу.

5. Надано методичні рекомендації педагогам щодо організації психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти, представлено модель організації даної діяльності в ЗДО.

Проаналізовано складові індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами, наведено власне розроблений зразок частини програми, де зазначається рівень розвитку дітей, здібності, потреби дитини у педагогічній діяльності.

Визначено принципи, які вихователь має враховувати під час складання індивідуальної програми розвитку: індивідуального підходу; врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку; врахування норм інклюзивної освіти. У результаті дослідження учасники експериментальної групи були залучені до програми соціальної адаптації закладу дошкільної освіти, індивідуальної програми розвитку із затримкою психічного розвитку, яка спрямована на покращення рівня розвитку та адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боярин Л. В. Теоретичний аналіз вивчення проблеми соціальної адаптації у психологічній літературі. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3 (32). С. 56.
2. Бродовська В. Й., Грушевський В. О., Патрик І. П. Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів. Київ : ВД «Професіонал», 2007. 512 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов.) / уклад. та гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Церун», 2007. 1736 с.
4. Винославська О. В., Бреусенко-Кузнєцов О. А., Зливков В. Л. та ін. Психологія : навчальний посібник / за наук. ред. Винославської О. В. Київ : «ІНККОС», 2005. 352 с.
5. Гончарук І. Створення вчителем комфортних умов для адаптації першокласників до навчання у школі. *Початкова школа*. 2013. № 7. с. 42-44.
6. Горішна Н., Майчук О. Порухення інтелектуального розвитку у дітей: підходи до діагностики. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8. № 4. Р. 528-539.
7. Єрмаков І. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : науково-методичний збірник / ред. кол. Н. Софій та ін. Київ : Контекст, 2000. 336 с.
8. Забіяка І. М. Тлумачний словник сучасної української мови : близько 50000 сл. Київ : Арій, 2007. 512с.
9. Заброцький М. М. Вікова психологія : навч. посібник. Київ : МАУП, 2001. 92 с.
10. Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності закладів освіти : посібник / Тоні Бут; пер. з англ. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 190 с.
11. Інклюзивна освіта : навч. посібник / за заг. ред. М. А. Порошенко. Київ : ТОВ «Агенство Україна», 2019. 300 с.

12. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : «Самміт - Книга», 2009. 272 с.
13. Костюшко Г. О. Особливості розвитку художньо-творчої активності під впливом цілеспрямованості театральної діяльності. *Зб. наук.статей НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Вип.1. Київ : Лотос, 1998. 279с.
14. Лусканова Н. Г. Анкета оцінювання рівня шкільної мотивації і адаптації. *Психолог*. 2003. № 29-32. С. 34.
15. Максименко С. Д. Загальна психологія : навчальний посібник. Видання 3-є, перероблене та доповнене. Київ : Освіта, 2008. 272 с.
16. Моляко В. О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості. *Психологія*. 1998. № 1. С. 16.
17. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні. Київ : Пед.думка, 2026. 448 с.
18. Опанасюк Г. Алгоритм супроводу дітей в адаптаційний період. *Психолог*. 2009. січень (№ 3-4). С. 12-18.
19. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посібник / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ : А.С.К., 2012. 308 с.
20. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти : наказ Міністерства освіти та науки України № 609 від 08.06.2018 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/61107/ (дата звернення 21.03.2023).
21. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2018. 456 с.
22. Працюємо разом: дитина з особливими потребами в закладі освіти. Довідник для батьків. Досвід Канади : посібник. Київ : Паливода А. В., 2012. 50 с.
23. Прищепа О. А. Проблема адаптації-дезаптації школяра як напрям діяльності психолога освітнього закладу. *Професійна підготовка практичного психолога : теорія і практика*. 2011. Вип. 1. С. 98-99.

24. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання : закон України № 1324-VII від 5 червня 2014 року. URL : <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami-normativna-baza/> (дата звернення 22.07.2023).

25. Про затвердження плану щодо запровадження інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 11.09.2009р. № 855. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0529736-12#Text> (дата звернення 25.06.2023)

26. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України : наказ Міністерства освіти та науки України від 22.05.2018 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text> (дата звернення 20.04. 2023).

27. Про освіту: закон України від 5 вересня 2021 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 25.04.2023).

28. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення 25.03.2020).

29. Про охорону дитинства : закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення 29.03.2023).

30. Про становище інвалідів в Україні. Національна доповідь / Мінпраці України, Держ. Установа «Наук.-дослід. ін-т.соц.-труд. відносин». Київ, 2013. 198 с.

31. Програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами дошкільного віку. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/navchalni-programi/programi-rozvitku-dlya-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-doshkilnogo-viku> (дата звернення 10.06.2023 р.)

32. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало Київ : «Центр учбової літератури»,

2013. 296 с.

33. Розвиток політики інклюзивних шкіл. Інтегроване планування послуг, їх надання та фінансування в Канаді : посібник / Дж. Блейз, Е. Чорнобой, Ш. Крокер, Е. Страт, О. Красюкова та ін. Київ : Паливода А. В., 2012. 46 с.

34. Сварник М. Інклюзивна освіта в Україні : попередній аналіз ситуації / Інклюзивна освіта. *Збірник матеріалів проекту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»*. Київ, 2013. 14 . URL: <http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/31/1/> (дата звернення 22.07.2020)

35. Софій Н. З., Колупаєва А. А., Найда Ю. М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа : особливості організації та управління : навч.-метод. посібник / за ред. Даниленко Л. І. Київ : Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», 2007. 128 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3026/1/Sofiy_N_2.pdf (дата звернення 20.10.2020)

36. Технології соціально-педагогічної діяльності : навчальний посібник для студентів напряму підготовки «Соціальна педагогіка» / за заг. ред. Н. В. Заверико. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2013. 287 с.

37. Трикоз С. В., Блеч Г. О. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.

38. Anne M. Hayes and Jennae Bulat. Disabilities Inclusive Education Systems and Policies Guide for Low- and Middle-Income Countries. *Research Triangle Park (NC) : RTI Press*, 2017 Jul. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK554622/> (дата звернення 20.08.2023).

39. Inclusive education strategy Montenegro 2019-2025 : UNICEF Country Office in Montenegro, Ministry of Education of Montenegro / Edited by: P. Stonelake. Podgorica, 2019. 44 p. URL: https://www.unicef.org/montenegro/sites/unicef.org.montenegro/files/2019-05/MONTENEGRO_INCLUSIVE_EDUCATION_STRATEGY_1a-1b-REVISE-6%20eng.pdf (дата звернення 20.08.2020)

40. Sarva Shiksha Abhiyan. Curricular Adaptations for Children with Special Needs. *Confluence* (february 2016). Vol. 18 72 p. URL: https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/upload_document/Confluence.pdf (дата звернення 16.08.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета-опитувальник для дітей дошкільного віку (діагностика рівня адаптації)

1. Чи подобається тобі в закладі дошкільної освіти?
2. Чим ти любиш займатись у дитячому садочку?
3. Чи є в тебе друзя в закладі дошкільної освіти?
4. Якби тобі запропонували залишитись у дитячому садочку і не прийти, ти б погодився?
5. Чи добре ти спілкуєшся з вихователем?
6. Якби тобі запропонували пограти з дітьми або вихователем, кого б ти обрав?
7. Чи буває тобі сумно у дитячому садочку?
8. Якти ти малював дитячий садочок, що б саме ти намалюва та якими фрабами.
9. Обери найулюбленіший куточок у групі.
10. Що найбільше тобі подобається у групі?

Додаток В

Розвивальні ігри та вправи для дітей з затримкою психічного розвитку

Корекція затримки психічного розвитку дітей потребує тривалої і систематичної роботи, яка охоплює всі види її діяльності. Через це дуже важливо, щоб корекційним завданням було підпорядковане не тільки заняття, а й режимні моменти, організація дозвілля дитини, де знайдуть корисне застосування різні розвиваючі ігри, відповідно до віку і можливостей дитини. Подібні розвиваючі ігри можна з успіхом проводити й вдома, тим самим підтримуючи навчальний потенціал дитини.

Гра «Закрий!»

Мета: вчити сприймати, порівнювати, виділяти предмети схожі та відмінні за формою.

Матеріал: дві баночки контрастного розміру, маленькі та великі кульки (кришечки).

Хід: Показати дитині дві баночки, вказати, що одна баночка велика, а друга – маленька. Потім продемонструвати маленькі і великі кульки. Великі кульки потрібно зібрати у велику баночку, а маленькі – в маленьку (показ). Після виконання завдання попросити закрити баночки відповідними кришечками.

Гра «Де звучить?»

Мета: розвиток зорової і слухової уваги, навичок орієнтування у просторі.

Матеріал: будь-яка іграшка, яка створює звук.

Хід: Показати іграшку дитині. Поторохтіть іграшкою, щоб дитина звернула на неї увагу, а потім іграшка відводиться в сторону і знову торохтить. Дитина із закритими очима повинна вказати напрям звідки іде звук. Гра повторюється 2-3 рази.

Гра «Хто як говорить?»

Мета: спонукати дитину повторювати звуконаслідувальні слова.

Матеріал: іграшки добре відомих дитині тварин або їх зображення.

Хід: Показати дитині по черзі іграшки, назвати їх. Запитати: Як говорить котик? (мяу-мяу). Собака? (гав-гав) тощо.

Гра «Прищепки»

Мета: корекція дрібної моторики пальців.

Матеріал: прищепки, аркуш картону/лінійка/мотузка, силуети одягу.

Хід: Прищепки в грі використовуються як тренажер для пальчиків.

Вирізати з паперу декілька силуетів різного одягу (кофтинка, спідниця, шкарпетки, сорочка та ін.). Попросити дитину допомогти Вам розвісити білизну на мотузку за допомогою прищіпок.

Якщо у Вас немає часу виготовити силуети – можна прищіпки чіпляти на міцний аркуш паперу чи широку лінійку.

Гра «Оплески»

Мета: розвиток фонематичного сприйняття.

Хід: Дитина має плеснути в долоні стільки разів, скільки предметів знаходиться на столі;

Дорослий повільно ритмічно плескає в долоні – дитина повинна відтворити кількість оплесків.

Примітка: спочатку кількість предметів та оплесків має не перевищувати 3. З часом кількість і темп оплесків збільшується.

Гра «Збери фігуру»

Мета: Удосконалити вміння розташовувати предмети в спадаючому за величиною порядку; правильно називати деталі за величиною (великий, менший, найменший).

Матеріал: вирізані з картону/паперу частини сніговика, ялинки.

Хід: Розкласти перед дитиною деталі сніговика. Запропонувати зібрати його, починаючи з найбільшого круга.

Гра «Подарунок ляльці»

Мета: закріпити поняття про колір.

Матеріал: лялька, кружки основних кольорів – білого, чорного,

червоного, синього, жовтого, зеленого (по 2 шт.).

Хід:

- а) Спочатку запропонує назвати, якого кольору кружок Ви даєте дас ляльці.
- б) Попросіть дитину дати ляльці червоний (зелений, синій...) кружок.
- в) Покажіть дитині червоний (зелений, синій...) кружок і попросіть її «Дай ляльці такий же самий кружок».

8. Гра «Весела пташка»

Мета: закріпити знання про розташування предметів в просторі; розуміння та вживання простих прийменників в, на, під, за.

Матеріал: дві іграшки-пташки, іграшкові меблі (шафа, стіл, стілець).

Хід:

- а) Дві пташки, Ваша і дитини, літають. Дитина повторює дії за Вами.
- б) Ви говорите, куди полетіла пташка – вгору, вниз, а дитина виконує дію.
- в) Дія навпаки: «А зараз пташка літатиме, а ти скажеш, куди вона полетіла».
- г) Запропонуйте заховати пташку за шафу, в шафу, посадити на стіл, стілець, під стілець і т. д.

9. Виконання простих побутових інструкцій

Мета: формувати здатність дитини розуміти часто використовувані в побуті слова, виконувати прості словесні інструкції.

Хід:

Розуміння дитиною цілісних словосполучень, які вона могла багато раз чути. Запропонувати їй виконати відповідні дії, наприклад:

- поцілувати маму;
- обійняти тата;
- пограти в ладоньки;
- закрити очі;
- помахати ручкою;
- узяти маму за руку і йти до столу і т. д.

2) Закріпити назви знайомих іграшок. З'ясувати, чи може дитина показати частини свого тіла і частини тіла ляльки або іграшкової тварини:

- Покажи зайчика, собачку, машину, ляльку.
- Візьми ляльку.
- Дай мені ляльку.
- Покажи, де у ляльки голова. А де в тебе голівка?

10. Гра «Де дзвенить дзвіночок?»

Мета: орієнтування в просторі відносно себе.

Матеріал: дзвіночок.

Хід:

Попросити дитину закрити очі та відгадати, де дзвенить дзвіночок, називаючи напрям відносно себе (вгорі, внизу, попереду, позаду).